

قورئان و نمازە لێناسی

قورئان و
زانست

5

ئامادە کردنی
سەرۆه رحمان

بەناوەڕێکی زانستی
دکتۆر زاننا محمد

تصویر ابو عبد الرحمن الکردي

لێکۆڵەر

قورئان و ئاژه ئناسی

زنجیره‌ی قورئان و زانست (۵)

قورئان و ئاژه‌ئناسی

ئاماده‌کردنی

سه‌روه‌ر چه‌سه‌ن

پیداچوونه‌وه‌ی زانستی و پیشه‌کی

د. زانا حمید محمود

به‌کالۆریۆس له‌پزیشکی و نه‌شته‌رگه‌ری فیتیرنه‌ری

دبلۆمی بالا له‌ ورده‌زینده‌زانی گه‌ردیی

پیداچوونه‌وه‌ی زمانه‌وانی

م. محمد شریف صالح

به‌کالۆریۆسی زمانه‌وانی کوردی

ماڻي لھ چاپدانھوھي پاريزراوھ بو نوسينگھي تھ فسير

ناوي کتيب به کوردي: قورئان و نازھلناسي
 نامـــــاده کوردي: سھروھر ھسھن
 پيداچونھوھي زانستي: د. زانا ھميد ھممود
 پيداچونھوھي زمانھواني: م. ھمھد شريف صالح
 بلاو کوردي: نوسينگھي تھ فسير بو بلاو کورديھوھو راگھ ياندين /
 ھھوليئر
 نھخشھ سازي ناوھوھ: جمھ صديق کاکھ
 خـــــھ ت: نھوزاد کوئي
 بـــــھ رگ: آمين مخلص
 نـــــورھ و سالي چاپ: يھ کھم ۱۴۳۲ھ - ۲۰۱۱ز
 تـــــيراژ: ۱۵۰۰ دانھ

لھ به ريوھ به را يھ تي گشتي کتيب خانھ گشتي يھ کان ژمارھي سبياردني ۱۳۲۰ سالې ۲۰۱۱ پندراوھ

 بو بلاو کورديھوھو راگھ ياندين
 ھموليئر - شھ قاسمي دادکا - زئر نونيلي شيرين پلاص
 ت: ۲۲۲۱۶۹۵ - ۲۲۳۰۹۰۸ - ۲۵۱۸۱۳۸
 موباييل: ۰۷۷۰ ۱۳۸ ۷۲ ۹۱ - ۰۷۵۰ ۴۶۰ ۵۱ ۲۲
tafseeroffice@yahoo.com
tafseeroffice@maktoob.com
altafseer@hotmail.com

ئاومەروك

- ۷..... پيشەكى
 ۹..... پولى ئاژەلان (پۆلىنى ئاژەلان)
 ۱۳..... سوودەكانى مەرۇمالات
 ۱۷..... جۆرەكانى مالات
 ۱۹..... بەدپهيتانى سەگ
 ۲۱..... پەنگى مانگاگە
 ۲۳..... جەستەى ئەسپ
 ۲۵..... مېش
 ۲۶..... مالى جالجالۆكە
 ۲۸..... وشتر
 ۳۱..... سەرپىنى ئاژەل پيش گياندەرچوونى
 ۳۲..... گۆشتى مردارەوۋە بوو و خوین
 ۳۳..... گۆشتى بەراز
 ۳۳..... ئاژەلى خنكاو
 ۳۴..... ئەو ئاژەلەى بەئازار و لیدان مردار دەبیتەوۋە
 ۳۵..... ئەو ئاژەلەى لە شوینىكى بەرزەوۋە دەكەویتە خوارەوۋە
 ۳۶..... ئەو ئاژەلەى بە شوقى ئاژەلئكى تر مردار دەبیتەوۋە
 ۳۶..... ئەو ئاژەلەى دېندەى كېوى پەلامارى دابیت و لىى خواردبیت
 ۳۸..... بەزەبى بە ئاژەلاندە
 ۴۰..... زمانى ئاژەلان
 ۴۳..... ئاژەلانىش وەك مەوژگەل و نەتەوۋەى جياوازيان ھەيە
 ۴۵..... بەرھەمپهيتانى شىرى مالات لەنيوان گژوگىاي ھەرسكراو و خویندا
 ۴۷..... ھەنگ
 ۵۰..... ماسى
 ۵۲..... ئەو ئاژەل و مېروانەى لەقورئاندا ناويان ھاتوۋە
 ۵۶..... (۱) وشتر (الإبل - Camel)

- ٥٩..... Mosquito) (البعوضة- (٢) مېشوو له
- ٦٤ (Mules - البغال) (٣) مېستر
- ٦٥ (Cattle - البقرة) (٤) مانگا
- ٦٩ (Snake - الحية - الثعبان) (٥) مار
- ٧١ (Grasshopper - الجراد) (٦) كوله
- ٧٣ (Donkey - الحمار) (٧) گویدرېژ
- ٧٥ (Fish - السمك) (٨) نه ههنگ (الحوث - whale) و ماسی
- ٧٨ (pig - الخنزير) (٩) بهراز
- ٨١ (Equine - الخيل) (١٠) نه سپ
- ٨٢ (wolf - الذئب) (١١) گورگ
- ٨٥ (Flies - الذباب) (١٢) مېش
- ٨٧ (Quail - السلوى) (١٣) بالندهی شه لاقه
- ٨٨ (Goat - الماعز) (١٤) مه پ (الضأن - Sheep) و بزن
- ٩١ (Frog - الضفدع) (١٥) بۆق
- ٩٢ (Spider - العنكبوت) (١٦) جالجالۆكه
- ٩٥ (Crow - الغراب) (١٧) قه له پهش
- ٩٧ (Butterfly - الفراش) (١٨) په پووله
- ٩٩ (Elephant - الفيل) (١٩) فيل
- ١٠١ (Monkey - القرد) (٢٠) مه يمون
- ١٠٣ (Lion - القسورة) (٢١) شير
- ١٠٥ (Lice - القمل) (٢٢) نه سپين
- ١٠٧ (Dog - الكلب) (٢٣) سهگ
- ١١٠ (Bees - النحل) (٢٤) ههنگ
- ١١٣ (Ants - النمل) (٢٥) ميرووله
- ١١٥ (Hoopoe - الهدهد) (٢٦) په پوو

به ناوی خوای بهخشندهی میهره‌بان

پیشه‌کی

به‌قه‌له‌می د. زانا حمید محمود

به‌دییه‌ئان و هیئانه‌کایه‌ی ژیان له نه‌بوونه‌وه بۆ بوون و له نادیاره‌وه بۆ ده‌رکه‌وتن، له‌سه‌ر زه‌وی یان له‌هه‌ر شوێنێکی ئهم گه‌ردوونه‌دا بێت، له‌خۆیدا ئیعجازێکی بێ هاوتای خوای گه‌وره‌یه، جا له‌ ساده‌ترین زینده‌وه‌ری تا‌ک خانه‌یی‌دا بێت یان له‌ زینده‌وه‌ره‌ بالا و خانه‌راسته‌قینه‌یه‌کاندا بێت.

له‌کاتی‌کدا لی‌کۆلێنه‌وه و نیشاندانی لایه‌نه‌ سه‌رسوپه‌ینه‌ره‌کانی ناو جیهانی ئاژەل و بالنده‌کان پانتاییه‌کی گه‌وره‌ له‌ زانستی راسته‌قینه‌دا داگیرده‌کات، له‌هه‌مان کاتدا گه‌وره‌یی و ده‌سه‌لاتی خوای تا‌ک و ته‌نیا له‌خودی ئهو گیانه‌وه‌رانه‌دا نیشان ده‌دات... هه‌بوونی چه‌ندین پێکهاته و نه‌ندام و فرمانی سه‌رسوپه‌ینه‌ری ئهو گیانه‌وه‌رانه‌ (به‌خودی مرۆفیشه‌وه) به‌ته‌واوی بیرى مرۆفی سه‌رقال کردووه، ته‌نانه‌ت تائیس‌تاش زانست له‌به‌رامبه‌ر به‌شی‌کی زۆری نه‌ندام و فرمانه‌کانی له‌شی گیانه‌وه‌راندا ده‌سته‌وسان وه‌ستاوه و به‌سه‌دان و هه‌زاران توێژینه‌وه‌ی زیاتریان پێویسته‌ بۆئه‌وه‌ی نه‌هێنیه‌کانیان ئاشکرا بکری‌ت، که‌ بێگومان جار له‌دوای جاریش گه‌وره‌یی خوای به‌ده‌سه‌لات دووپات ده‌که‌نه‌وه.

به‌وپێیه‌ی سه‌رچاوه‌کانی ئایینی ئیسلام له‌ قورئان و سوننه‌ت ژماره‌یه‌کی زۆریان له‌و ئاماژه‌ ئیعجازیانه‌ له‌خۆگرتوه‌، له‌و سۆنگه‌یه‌وه‌ نووسین و وه‌رگێڕان و پوونکردنه‌وه‌ی بابته‌ و کتیب و ئه‌و وانانه‌ی له‌باره‌ی ئیعجازه‌ زانستییه‌کانی قورئان و سوننه‌ت به‌ زمانی شیرینی کوردی ده‌خړینه‌ به‌رده‌ستی خوینه‌ری کورد، سوودیکی گه‌وره‌ ده‌گه‌یه‌نن و ئاستی زانستی خوینه‌ران به‌رزده‌که‌نه‌وه‌.

ئاماده‌کردنی کتیبی (قورئان و پوه‌کناسی)ش له‌لایه‌ن به‌رێز "م. سه‌روه‌ر سه‌ن" ده‌و پانتاییه‌کی گه‌وره‌ی بابته‌کانی ئیعجازی زانستی له‌ قورئاندا، به‌شیوه‌یه‌کی جوان و پوون و به‌پشت به‌ستن به‌ سه‌رچاوه‌ زانستییه‌کان، له‌خۆگرتوه‌. ئومید ده‌که‌م خوای گه‌وره‌ پاداشتی ماندوبوونی ئاماده‌کار بداته‌وه‌ و خوینه‌ری کوردیشی لی به‌هره‌مه‌ند بکات. به‌هيوای سه‌رکه‌وتنی ئاماده‌کار و ئاماده‌کردنی به‌ره‌می زیاتر له‌م بابته‌تانه‌دا.

د.زانا حمید محمود

به‌کالۆریۆس له‌ پزیشکی و نه‌شته‌رگه‌ری فیتیرنه‌ری

دبلۆمی بالā له‌ ورده‌زینده‌زانی گه‌ردیی

سلێمانی ۲۰۱۱/ ۱ / ۱۲

پۆلی ئاژه لان (پۆلینی ئاژه لان)

قورئانی پیروژ پۆلینکردن و دابه شکردنی ئاژه لانی بۆ چه ند به شیك ئاماژه پێداوه . خوای مه زن ده فه رمویت: ﴿وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِّن مَّاءٍ فَمِنْهُمْ مَّن يَمْشِي عَلَىٰ بَطْنِهِۦ وَمِنْهُمْ مَّن يَمْشِي عَلَىٰ رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَّن يَمْشِي عَلَىٰ أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللّٰهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللّٰهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ النور/ ٤٥، واته : خوا هه موو زینده وه ریکی له ئاوێکی تایبه ت دروستکردوه ، جا هه یانه له سه ر سکی ده پوات، هه شیانه له سه ر دوو قاچ ده پوات، هه روه ها هه یانه له سه ر چوار پی ده پوات، خوا هه رچی بویت دروستیده کات، به راستی خوا ده سه لاتی به سه ر هه موو شتیکدا هه یه .

یان ده فه رمویت: ﴿وَمِمَّنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا ظَلِرَ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَلُكُمْ مَّا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ﴾ الانعام/ ٣٨، واته : هه چ زینده وه ر و گیانه به ریک نییه به سه ر زه ویدا پوات و هه چ بالنده یه ک به باله کانی بفریت و نه وانیش ئوممه ت و گه لیک نه بن وه ک ئیوه (دانیابن) هه چ شتیك نییه پشت گویمان خستبیت له کتیبه (تایبه تییه که ی لوح المحفوظ) دا، له وه ودوا هه ره موو نه وانه بۆلای په روه ردگاریان کۆده کرینه وه .

زانای بایۆلۆجی ئەمریکی "Artur L. Koch" له زانکۆی (ئیندیانا) له کتیبی (The bacteria; Their origin, structure. Function and antibiosis" دوای وردبوونه وه له سیسته می ئالۆز و پر ورده کاری

ئەزىم و پىرۆتىنە تايىبە تىيەكان و ژمارەى بېشومارىيان لە تاكە خانەيەكدا،
تەنھايەك بىرۆكە بە بىرى مەوۆڧىكى ژىردا دىت (دەربارەى دروستبوونى
ژيان) كە ھەرگىز ناكىرت ئەو ھەموو پىكوپىكى و سىستەمە نايابە ھەر
لەخۆو و بەپىكەوت بەدەياتىت، ئىتر لە ھەر ژىنگەيەكدا بىت و ھەر
شەو ھەو لىكدانەو ھەيەكى فىزىيائى و كىمىيائى بۆ بىكرىت و چەندىش كاتى
خاياندىت.

لەپاستىدا دوو بىركردنەو ھەي جىاواز دەربارەى سەرھەلدانى ژيانى مەوۆ و
زىندەو ھەران (بە تاك خانەكانىشەو) ھەيە: يەكەمىيان ئەو ھەيە كە خەو
گەورە ژيانى مەوۆ و زىندەو ھەرانى بەو ھەموو ئالۆزى و وردەكارىيەو ھەيە
زەوى ئافرانەو، كە ھەريەكەيان خەسەت و تايىبەتەندى و زىندەچالاكى
تايىبەت بەخۆيان ھەيە و بەھىچ شەيەيەك جۆرىكى سەرەخۆ لەجۆرىكى
ترى جىاواز لەخۆيەو ھەيە دروستنەبوو.

بۆچوونى دوو ھەيە پىيوايە ژمارەيەك كارلىكى كىمىيائى ھەيە ھەيە
دوايەك پەويانداو ھەيە دووپاتبوونەتەو، تا لەكۆتايىدا خانەيەكى زىندەو
لە بەرھەمەتو.

لەردەدا وردەبوونەو ھەيە پىيوستە، ئەگەر زۆربوون و گەشەى تاكەخانە
چالاكبوونى ھاوكاتى ھەزاران ئەزىمى پىيوست بىت، ئەو بەلەنبايەو
پەودانى پىكەوتىكى لەو جۆرە (كە بۆچوونى دوو ھەيە بانگەشەى بۆ دەكات)،
ئەستەمىكى زۆر دوورە.

بوون و گەردوون ملەكى پىساگەلىكن كە زاتىكى مەزن و بەدەسەلات
ئافرانەو، ئەو ھەيە (اللە) ھەيە، ئەو خەو ھەيە لەتوانايدە ژمارەى زۆر و
زەو ھەندەي زىندەو ھەران، بەو ھەموو شەيە و قەبارە و تايىبەتەندىيە
جىاوازانەو، بەدەيەتە.

تاكه سیستمك له به‌ناو یاسای ڕێكه‌وتدا بوونی هه‌بێت، ژماره‌یه‌کی ئیگجار زۆری دووپاتبوونه‌وه‌یه‌ كه‌ بۆ دروستبوونی یه‌كه‌م خانه‌ی زیندوو پێویسته‌، دواتریش هه‌ر به‌ڕێكه‌وت گه‌شه‌ بکات و گه‌وره‌ ببێت و بازدارنی تێدا پووبدات و شیوه‌ی جیاوازی لێوه‌ پێکبێت، ئه‌مه‌ له‌ کاتێکدا یه‌كه‌م بۆ هه‌ریه‌ك له‌ خه‌سله‌ته‌کانی خانه‌ ملیۆنان کارلێکی کیمیایی و کاریگه‌ریی نیشانه‌ و ڕیزبوونی کۆده‌کان و دابه‌شبوونی خانه‌کان (له‌ فره‌خانه‌کاندا) پێویستن... بۆیه‌ ده‌بێت ئه‌وه‌ هه‌موو گۆڕانکارییه‌ ورد و پڕ یاسایانه‌ له‌ ڕێكه‌وتدا کۆببنه‌وه‌ و ئه‌وه‌ش له‌ ئه‌ستهم ئه‌سته‌متره‌ و ئه‌قلی ژیر و هۆشیار ڕێكه‌وتی که‌ پ و کوێر په‌ته‌ده‌کاته‌وه‌ و دڵنیا یانه‌ بوونی به‌ ده‌یه‌ینه‌ری توانا (الله) په‌سه‌ند ده‌کات."

شاننیشینی ئاژەلان چه‌ندین جۆری تێدا یه‌، هه‌یا نه‌ له‌ سه‌ر سه‌کی ده‌پوات وه‌ك خشوکه‌کان و هه‌یشه‌ له‌ سه‌ر دوو پێ ده‌پوات وه‌ك مرقۆ. له‌ وجۆره‌ش كه‌ له‌ سه‌ر چوار پێ ده‌پوات وه‌ك زۆریه‌ی ئاژەلان... خه‌لك دیمه‌نی جو له‌ی ئاژەلانیان بینیه‌ و هه‌یچ سه‌ر سامییان به‌رامبه‌ری نه‌بووه‌، به‌لام زانیانی سه‌رقال به‌ بواری زینده‌وه‌رزانی، له‌دوای پشکنین و سه‌رنجدان و شیکارییه‌وه‌، ده‌رئاسا کانی به‌ ده‌یه‌تێنان و وردیی دروستکردن ده‌بینین، كه‌ هه‌ر جۆره‌ هاوکاری گونجانیان له‌ گه‌ل بژێویی و ژیا نیاندا ده‌سته‌به‌ر ده‌که‌ن. خوای مه‌زن ده‌فه‌رمو ی: ﴿وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُتُّ مِنْ دَابَّةٍ آيَاتٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ (الجاثیه/۴)، واته‌: له‌ دروستکردنی ئیوه‌دا، هه‌روه‌ها له‌وه‌موو زینده‌وه‌ره‌ جۆراوجۆرانه‌ی كه‌ له‌ سه‌ر زه‌وی و ژێر زه‌وی و ناو ئاودا هه‌ن و بلاویان ده‌کاته‌وه‌ به‌لگه‌ و نیشانه‌ هه‌ن له‌ سه‌ر ده‌سه‌لاتی خوا بۆ كه‌سانێك كه‌ دڵنیان و باوه‌ری دامه‌زراویان هه‌یه‌.

زانايانى زىنده وه رزانى له پىي لىكۆلئيه وهى ژيانى كۆمه لايەتى
ئاژە لائە وه، سا له وانهى له سەر زهوى ده جۆلئىن، يان به ئاسماندا ده فېرئ،
ياخود له ئاودا مه له ده كه ن، بۆيان ده ركه وتوو كه ئه وانيش گه ل و هۆز و
نه ته وه گه لىكن و په يوه ندى توند وتۆل و پته و پىكيانه وه ده به سىتت،
شيوازى ژيان و چالاكيان جياوازي نيبه له گه ل نه وهى مروڤ كه سەر زهوى
ئاوه دان ده كه نه وه.

زانايانى زىنده وه رزانى و توپكاريى دانراوى زۆريان ههيه و ئه و زانبارى و
پاستيانه له خۆ ده گرن كه له بارهى سىستى هه ر جۆرىك له شان شىنى
ئاژە لاند پىيگه يشتون، به جۆرىكى ئه وتۆ كه هىچ گومان و دوود لىيه ك
ناهيئنه وه له سەر ئه وهى ئاژە لائيش نه ته وه گه لىكى وه ك مروڤن، له دۆخى
شه ر و ئاشتيدان، هه ول بۆ به ده ستخستنى خۆراك ده ده ن، چاودىرى بىچوو
و لاوازه كان ده كه ن، هه روه ها په نا بۆ فيل و ته له كه ده به ن بۆ زالبوون
به سەر نارچه تى و مه ترسييه كاندا. وىراى هه لىزاردنى سروشتىك بوخويان
كه له گه ل پىكهاته و ژىنگه كه ياندا گونجاو بىت.

سووده کانی مه پرمالات

دهرباره ی به دیهیتانی ئاژه لآن و زینده وه ران، مهروه ها ئه و ئامانجانیه ی له پیتاویاندا به دیهیتراون، خوای گه وه له په رتوکه پیر ده رئا سا که یدا ده فـه رمویت: ﴿وَالْأَنْعَمَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنْفَعٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾ و لکم فیها جمال حیث تر یحون و حین تشرحون ﴿٦﴾ و تحمیل انفا لکم الی بلد لکم تکونوا بلیغیه اِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ إِنَّ رَبَّکُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿النحل/ ٥-٧﴾، واته: مالاتی دروستکردوه بو خزمه تی ئیوه، (له خوری و موو و پیستیان جوړه ها پوشاک و پایه خ دروستده کهن) که گرمیتان پیده به خشیت (له سه رما و سو له دا)، مهروه ها جوړه ها سوودی تری لیوه رده گرن له شیر و گوشته که یشی ده خون. که له ئیواره دا مالاته کان ده هیننه وه (به تیری و شیر ه وه)، له به ره به یانه کانیشدا که له مال ده ریانده کهن، دیمه نیکی جواناتان بو ده نوینن. هه ندیک له و مالاته نه بار و که لوپه لی سه نگینتان هه لده گرن بو ولات و شوینیک که ئیوه دوا ی زه حمه ت و ماندوبوونیک ی زور نه بیت پیی نه ده گه یشتن. به پراستی په روه ردگارتان زاتیک ی زور به سو ز و میهره بانه.

یان ده فـه رمویت: ﴿وَمِنَ الْاَنْعَمِ حَمُولَةً وَفَرْشًا كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ﴾ (الانعام/ ۱۴۲)، واته: (هه ر خوا) هه ندیک له مالاتی بو ئیوه پامهیناوه که بو باربردن به کاریان ده هینن (له خوری و مووی هه ندیک ی تریان) فه رش و پایه خ دروستده کهن و بو

سواریش هه ندىكى تريان به كاردەهينن، ده بخۆن له و پىزق و پۆزىيهى كه خوا پىي به خشييون، نه كه ن شوين ههنگاو و (نه خشه و پلانه كاني) شهيتان بكهون، چونكه به پاستى نه و دوژمنىكى ئاشكرائى ئىوهيه.

ههروهها پهروهردگار دهفه رمويت: ﴿وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ جُلُودِ الْاَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ اِقَامَتِكُمْ وَمِنْ

اَصْرَافِهَا وَاَوْبَارِهَا وَاَشْعَارِهَا اَثَقَا وَمَتَّعَا اِلَىٰ حِينٍ﴾ النحل/ ۸۰، واته: هه ر خوايه (كه هه موو شتىكى بۆ په خساندوون تا مال و خانوبه ره دروست بكهن) ماله كانتانى بۆ كردوون به موى نارامگرتن و هه وانوه و له پىست و مووى مالايش ده توانن شوين و جيگا بوخۆتان بسازينن، پاشان له كاتى كوچتانا به ئاسانى بيگويژنه وه، له كاتى نيشته جى بوونتانا به ئاسانى هه لى بدن و له خورى و كولك و مووه كهى، ده توانن كه لوپه ل و شتومه ك بوخۆتان دروستبكهن و تا ماوه يه ك سووديان لىوه ربگرن.

﴿وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً تَسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِن بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَّبَنًا خَالِصًا

سَائِغًا وَّالْشَّرِبِ﴾ النحل/ ۶۶، واته: به پاستى له بوونى مالات و (زينده وه رانى جوراوجوردا) پەند و نامۆزگارى هه يه بۆتان و جيگای سه رنج و تىپامانه، له نىوان نه و شتانهى كه له سكياندا هه يه، له گزوكيائى هه رسكراو و خويناى شيرىكى پاك و بينگه رد و خووش و به تام به رهه م ده هينيت بۆ نه وانهى ده يخۆنه وه.

﴿وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً تَسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَفْعٌ كَثِيرٌ وَمِنْهَا

تَأْكُلُونَ ﴿٦٧﴾ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ﴾ المؤمنون/ ۲۰-۲۱، واته: به پاستى به ديهاتنى مالايش جيگای سه رنج و پەنده بۆتان (كه وردبينه وه و

بەدھيئەرى جوانكار بناسن) جا لەوھى كە لە سكياندا بەدیدی (مەبەست
شیرە) دەرخواردتان دەدەين و زۆر كەلكى تری بۆتان ھەيە (لە پيستیان،
لە خوری و موویان... ھتد) ھەروەھا لیشیان دەخۆن. لەسەر پشٹی ھەندیک
لەو گياندارانەش ھەلەدەگیرین و لەسەر كەشتییەكانیش.

﴿اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٩﴾
وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً فِي صُدُورِكُمْ وَعَلَى الْفَالِكِ
تَحْمَلُونَ﴾ غافر/ ۷۹-۸۱، واتە: ھەر خوايە كە مالاتی بۆ ئێوھ رامھيئاوھ
تا ھەندیکى بۆ سواری بەكارھيئەن و ھەندیکیشی بۆ خۆراك سوودی ئی
وھریگرن. ھەروەھا سوودی زۆری تەرتان دەست دەكەوێت لەو مالاتانەدا،
بۆئەوھى بەسواری ئەوانە بگەنە ئەو شۆیانەى نیازتان لەدەلدايە بيگەنى و
كاروبارى خۆتان ئەنجام بدەن، جا بەسواری ئەو ولاخانە و كەشتیش
ھەلەدەگیرین.

ئەو ئایەتە پیرۆزانە ئاماژە بەوھ دەدەن كە مالات لە چەندین پووەوھ
سوودیان بۆ مەژۆ ھەيە، لەوانە:

بەرھەمھيئەتانی شیر: ﴿شُقِيقِكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهَا﴾.

بەرھەمھيئەتانی گۆشت: ﴿وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾.

بەكارھيئەتانی لە كاریدا: ﴿وَتَحْمِلُ أُنْقَالَكُمْ﴾.

ھەروەھا كۆمەلە سوودیکى تر: لە دروستکردنى كۆلك و پۆشاك و پيستی
و موودا... ھتد. ﴿وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا﴾، ﴿وَمِنْ أَصْوَابِهَا وَأَوْبَارِهَا
وَأَشْعَارِهَا أَثْنَا وَمِئْتًا إِلَىٰ حِينٍ﴾.

ئەو پوانەى باسکران لە سوودگەلى ئاژەلان، زانستى بەروبومى ئاژەلى
 کردووێتیه ئامانجىكى سەرەكى، زانایانى پسیپۆرى ئەم بوارە ئەوپەرى
 كۆشش بۆدەستەبەرکردن و زیادکردنى ئەو بەرھەم و سوودانە دەگەن.
 دواجار زانست ویکچووێ قورئانە لەو بەکارھێنانەدا كە لە ئایەتە
 پیرۆزەکاندا پوون کراونەتەو.

جۆره كانى مالات

خوای گەورە دەفەرمویت: ﴿تَمَنِّيَ أَزْوَاجٌ مِّنَ الصَّانِئِينَ أَنِّي وَمَنَ الْمَعْرِئِ
 أَنِّي قُلْتُ لَّكَ كَرْتِي حَرَّمَ أَمِ الْأُنثِيَّيْنَ أَمَا أَشْتَمَلْتُ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثِيَّيْنَ نِيَّوُنِي
 بِعَلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۱۳۳﴾ وَمِنَ الْإِبِلِ أَثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ أَثْنَيْنِ قُلْ
 لَّكَ كَرْتِي حَرَّمَ أَمِ الْأُنثِيَّيْنَ أَمَا أَشْتَمَلْتُ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثِيَّيْنَ أَمْ كُنْتُمْ
 شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّيْتُكُمْ اللَّهُ بِهَذَا فَمَن أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِّيُضِلَّ
 النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿الأنعام/ ۱۴۳-۱۴۴﴾ واتە:
 (خوای گەورە) هەشت جووت مالاتی (بۆ خزمەتی مەرۆفە دروستکردوو) له
 مەر جووتیك و له بزنیك جووتیك (نە ی موخە مەد (ﷻ) بە و نە فامانە بلی
 كە هەر لە خۆیانە و هەشت حەرام دەكەن) نایا خواردنی گوشتی نێرەكانی
 حەرام كردوو یان مێهەكانیان نەوێ كە لەسكى مێهەكاندا هەیه؟ نەگەر
 ئێو هەشت دەكەن و بەلگەیهكی زانستیان هەیه، بۆمان پوون بگەنەو؟!
 هەروەها له و شتر جووتیك و له پەشە و لاخیش جووتیك، (دووبارە پێیان)
 بلی: نایا خواردنی گوشتی نێرەكانی حەرام كردوو یان مێهەكان، یان
 نەوێ كە لەسكى مێهەكاندا هەیه؟! یاخود ئێو (وا دیارە) شایەت بوون
 و لهوئێ بون كاتیك خوا بپاری بێ و جۆرە ی بۆدان؟! جا ئیتر كێ لهو
 ستمكارترە كە درۆی بە دەم خواوە هەلبەستوو تا بەبێ زانست خەلكی
 سەرلێشێواو بكات، بە پراستی خوا هیدایەتی دەستە ی ستمكاران نادات.
 لەم دوو نایەتە پیروژەدا خوای مەزن نازە لانی بە هەشت جووت
 دیاریكردوو، واتە: چوار كۆمەلە، كە هەر كۆمەلەیهكیان له نێرومی

پىكىدىن، چوار كۆمەلەكەش بىرىتىن لە: مەپ، بىزى، وشتر و مانگا (پەشە ولاخ).

مەرودەما ئەو دوو ئايەتە باس لە بىباوەپان دەكات كە ھەندىك جۆر يان تاكى نازەلان ھەرام دەكەن بەبى بەلگەيەكى دروست و پەسەند، ئەمەش بەلگەى نەزانى و نەفامىيانە.

يەككە لە پۆلىنەكانى ئەو مەپ و مالاتانە لە زانستى زىندەوەرزانيدا بەمجۆرەيە:

۱. پۆلى وشتر: كە وشترى يەك كۆپار و دوو كۆپار دەگرىتەو.

۲. پۆلى مانگا (پەشە ولاخ): كە كۆمەلىك نازەلى نۆر دەگرىتەو كە لە ھەموو جىھاندا بلالون.

پۆلى پەشە ولاخ: مانگا و گامىش و ئەم جۆرانە دەگرىتەو.

۳. مەپ و مالاتەكان لەپىشەوئى نازەلانى تردان لەپووى زەوئەندەيى سوودەكانيانەو. قورئان ئەمەى تۆماركردووە و زانستىش سەلماندوويەتى. ئەمە مەپ و مالات كە لەقورئانى پىرۆزدا باسكراون، زانستى نوئى ھاتووە تاكو ناوھەپۆك و بەشەكانى بەديار بخت... كەسىك تەئەممولى تىدا بىكات ناتوانىت نەلىت: پاكوبىگەردى بۆ ئەوخوايەى ئەم ھۆكارەى بۆ بەگەپخستىن گەرچى توانامان نەبوو بۆى (سُبْحَنَ الَّذِى سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ).

به دیهینانی سهگ

خوای گه وره له قورئانی پیروزدا دهفه رمویت: ﴿وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوْنَهُ فَكَلَّمْنَا كَثِيرًا لَّعَلَّهُ كَلِّبَ إِن تَحْمِلَ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتَرُكَّهُ يَلْهَثْ ذَلِكَ مِثْلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ (الأعراف/ ۱۷۶)، واته: خو نه گهر بمانویستایه نه وه به و نایهت و فه زمانانه به رزمان ده کرده وه، به لام نه و خوی چه سپان به زه وییه وه و (دهستی کرد به دونیا په رستی و) شوین ئاره زووی خوی که وت، جا نموونه ی (نه و جوړه که سانه) وه کو نموونه ی سهگ وایه نه گهر ده ری بکه یت و پیایدا هه لبشاخییت هه ناسه برکیتییه تی (زمان ده رده کیشییت)، یاخود نه گهر وازی لیبهینیت نه و هه هه ناسه برکیتییه تی، نه وه نموونه ی نه و که سانه یه که نایه ته کانی ئیمه یان به درۆ زانیوه و بره وایان پیی نه بووه، که وابوو نه م جوړه به سه رهاتانه بگپه ره وه بۆنه وه ی (دابچه کین و) بیربکه نه وه.

له م نایه ته پیروزده زانیارییه که ده رباره ی سهگ هاتووه که دوا ی چوارده سه ده له دابه زینی نایه ته که ئینجا ده ره تجامه زانستییه کان ده ربانخست و ئاشکرایان کرد.

زانستی نو ی له م دوا وایانه دا ئاشکرایکرد که سهگ ئاره قه پژیینی نییه جگه له که میک نه بیته له بنی پیدای، نه مهش بهس نییه بۆ دابه زاندنی پله ی گهرمی له شی. دیاره که کاری ئاره قه پژیینه کان (به دهردانی ئاره ق) پله ی

گەرمی پووی دەرەووی زیندەوەرە که لە گەل ژینگە ی دەووبەری دەسازینیت.

لە بەرئەوێه سەگ، بەهۆی ئەوێ وەك ئاژەلانی تر ئارەقە پژی نی ته‌واوی نییه، لە پێی دەرکێشانی زمانیه‌وه به هەناسە پرکی پلە ی گەرمی لەشی دادە بە زینیت، بەهۆی هەناسە پرکییه که یه‌وه زۆترین پووبەری بۆشایی دەم و زمانی بەرکەوتە ی هەوا دەبن. شایانی باسە سەگ ئەو کارە دەکات، لە پشوو دا بێ یان لە کاتی ماندوو بوونیدا.

پهنگی مانگاکه

له سوره تی (البقرة) دا چیرۆکی ئه و مانگایه دهخوینینه وه که خوای مهزن فهرمانی به نهته وهی موسا (سهلامی خوای لیبیّت) ده دا سهری بپن... له چیرۆکه که دا و له میانهی گفتوگۆی نیوان موسا و نهته وه کهیدا باس له پهنگه کهشی دهکریّت.

خوای مهزن له سههر زمانی موسا پیغه مبههر (سهلامی خوای لیبیّت) ده فهرمویت: ﴿قَالُوا اَدْعُ لِنَارِكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ﴾ (البقرة/ ۶۹، واته: وتیان: داوا له پهروهردگارت بکه بزانین پهنگی چۆنه؟ موسا وتی: بیگومان خوا ده فهرمویت: ئه و مانگایه مانگایه کی پهنگ زهردی (تۆخه!!)، ته ماشاکارانی دلخۆش دهکات.

ههر له سههر زمانی (موسا) وه به نهته وه کهشی ده فهرمویت: ﴿قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيعَةَ فِيهَا قَالُوا إِنَّنَ جِئْتُ بِالْحَقِّ قَدْ بَحَوَّهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ﴾ (البقرة/ ۷۱، واته: موسا وتی: بهراستی خوا ده فهرمویت: ئه وه مانگایه که هیشتا پانه هینراوه زهوی بکیلیّت و جوت بکات، ئاودییری کشتوکالیش ناکات، هیچ نهنگی نییه و بهک پهنگه و هیچ پهلهیه کی تیدا نییه. نهوسا وتیان: ئا ئیستا ئیتر ههوالی

پاسته قینه ت پیداین، (ئیتەر دواى ههول و کۆرششیکى زۆر به دهستیان هینا و سهریان بپى، ههچهنده خهريك بوو نه و کارهش نهکن.

یه کێک له پاپه په سهنده کان له پزیشکی فیتیرنه ریدا نه وهیه: "باشترین و چاکترین مانگا نه وهیه که پهنگه کى زۆر زهرد و بیگهرد بێت، پهنگه کى بیگهرد بێت و سهلامه تی ددانه کانیش ته ندروستی مانگاکن".

ههروهها له نیشانهکانى جۆرچاکى و باشیه کى تۆز ههستاندیه تی له جى پێیه کانیه وه له کاتى پێکردنیدا، نه وهش به کاریگه ریی هیز و توندیه وه. کار و ماندویه تیشی نه بینیبیت له کیلانى زهوى و کاره کشتوکالییه کاند.

زانستی نوێ ئاشکرایکرد: "پهنگى زهرد له نایه ته که دا ده لاله تی تایبه تی هیه، پوون بووه ته وه که بۆ بینینی پهنگى زهرد پێویست به هیزی هاوینه ناکات، واته: به بى ماندوو بوونی چاو، هه ر خۆی پاسته وخۆ له سه ر تۆره ی چاو کۆده بێته وه. له کاتیکدا که مه سه له که جیاواز ده بێت (بۆنموونه بۆ پهنگى سوور) هاوینه ی چاو پێویستی به هیز و توانایی هیه بۆ بینینی پهنگى سوور.

ئهمه وه هه مان لیده کات له و نایه ته ی قورئانی پیرۆز تیبه گهین که ئاماژه به پهنگى زهرد ده دات (به دیاریکراوی پهنگى زهرد): ﴿صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسْرُ النَّظِيرِ﴾.

جەستەى ئەسپ

لەم دواواییانەدا زانستی نوێ دووپاتیكردهوه: لەپێناو هەلبژاردنی چاکی و پەسەنیتی ئەسپ، پێویستە پشکنینی پۆلەتیی بۆ بکری، کۆلەکی ئەو پشکنینەش ئەوەیە ئەسپەکە ناچاربکری تا ماوێەك غاریدات و لەکاتی پاکردن و غارغارییدا چاودێری بکری.

ئەم کارە بۆ زانیی سەلامەتی ئەندامەکانی جەستەى ئەسپەکە بەسوودە، وێرای پێ و قاچەکانی و هەمناھەنگییان لەگەڵ بەشەکانی تری لەشیدا. لەپاش غارغاری و پاکردنەکە لێدانی دلی ئەسپەکە دەگیرێت لەگەڵ پشکنینی لاقەکانی، ئەو شە بە مەبەستی زانیی پادەى توانایی بۆ پێ پۆشتن و پاکردن و غاردان.

هەر ئەوەیە کە قورئانی پیرۆز لە چیرۆکی سولهیمان پێغەمبەر (سەلامی خوی لیبیت) ئاماژەى پێداوه. سولهیمان پێغەمبەر پشکنینی بۆ ئەو ئەسپانە کرد کە بۆ یەکەمین جار پیشانی دران، ئەو فەرمانی کرد ناچاری پاکردن و پێ پۆشتن بکری تا دوورترین دوری، لەدوای لەچاو ونبوونیان داوی کرد یەكسەر بۆ هەمان جیگا بگێردرێنەوه.

دوای ئەوەی ئەسپەکان گەشتنەوه جی، پشکنینی خۆنپەرەکانیانی کرد بۆ زانیی لێدانی دلیان، پاشان پوانییە لاقەکان و پێهەکان تاكو لەدوای ئەو جۆلە زۆرەیانەوه حال و کاریگەر بوونیان بزانی. ئەو زانیارییانە لەم ئایەتە پیرۆزەدا پوون و ئاشکران، خوی گەورە دەفرموی: ﴿إِذْ عَرَضَ

عَلَيْهِ بِالْعَنِيِّ الصَّفِيفَتُ الْحَيَادُ ﴿٣١﴾ فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ﴿٣٢﴾ رُدُّوْهَا عَلَيَّ فُطِفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ ﴿٣٣﴾ ص/۳۱-

۳۲، واته: کاتیك ده مه و ئیواره ئه وه نه سپه چاكانه ی بۆ غه زا ئاماده کرابوون هینانیان و له پێش چاویدا نمایشکران. ئینجا وتی: من هه میسه هه ز له مجۆره کارانه ده که م و گرنگیدان به م نه سپانه به خیر ده زانم، له گه له ئه وه شدا نابیت بینه هۆی ئه وه ی له یادی پهروه ردگارم بیتاگام بکه ن و یادی فه رامۆش بکه م، نه سپه کان غاریان کرد تا له چاو ونبوون. له وه ودوا سوله یمان فه رمانیدا بیانگیڕنه وه و که گه پانه وه بۆلای دهستی به پان و ملیاندا ده هینا.

به مجۆره ده بینین وه سفی ورد و زانستی و پشکنینی پزشکی فتیترنه ری سه لمینه ری ئه و زانیارییانه ده بن که له قورئانی پیروژدا ئاماژه یان پێدراوه.

میش

خوای گه ورده ده فرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضَرْبَ مَثَلٍ فَاستَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَفِيدُوهُ مِنْهُ ضَعْفَ الطَّلَبِ وَالْمَطْلُوبِ﴾
 الحج/۷۳، واته: نهی خه لکینه! نمونه یه که هینراوه ته وه چاک گوئی بو
 بگرن! به راستی نه وانهی له جیاتی خوا هانا و هاواریان لیده کهن، هرگیز
 ناتوانن تا که میشتیک دروست بکن، هرچه نده بو نه و کاره کوبینه وه، و
 نه گهر میشه که شتیکیان لی بفرینیت ناتوانن پیی بزائن و لیی بسه ننه وه،
 له راستیدا هم بته کان لاواز و هیج لینه هاتوون، هم میشه کهش لاواز و
 بیهیزه.

لیکۆله رانی زانستی میرووه کان دۆزیانه وه که میش لیکه پرژینی زۆر
 ده و له مهند به لیکه هیه و ته نها به وهی میشه که خواردنیک ده خوات زۆر
 به خیرایی و یه کسه بریکی زۆر لیکه به سه ردا ده پرژیت و ده سته جی بو
 مادده یه کی تر ده یگوریت، هر بویه کاتیک میش خواردنیکمان لی بیات و
 بمانه ویت لیی بسه نینه وه، هرگیز ناتوانن.

مالى جالجالۆكه

خوای گه وده ده فەرمویت: ﴿مَثَلُ الَّذِينَ أَخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أُولِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ أَخَذَتْ يَتًّا وَإِنْ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبِثَ الْعَنْكَبُوتُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ العنكبوت/ ٤١، واتە: نمونەى ئەوانەى جگە لە خوای گه وده كە سانێكى تر دەكەنە پشتیوانى خۆیان، وەك نمونەى جالجالۆكه یەك وایە كە مالتێك بۆ خۆى سازىكات (بە مەرجێك) نابودترین و لاوازترین مال مالى جالجالۆكه یە، ئەگەر سەرنجى بدەن و لێى تێبگەن.

لە ئایەتەكەدا هاتووە لاوازترین مال (بیت العنكبوت) - ئەك (خىط العنكبوت)، واتە مالى جالجالۆكه یە ئەك پايەلى جالجالۆكه، چونكە دەزوو (یان پايەل) ى جالجالۆكه (وەك ئەوەى لە زانستدا سەلمێنراوە) بەهێزترە لە دەزوییەكى پەقى لە ئاسن دروستكراو كە هەمان ئەستوورى و درێژی هەبێت بە چوار ئەوەندە، بۆیە لاوازییەكە لە مالى جالجالۆكه دایە ئەك پايەلەكەى.

مالى جالجالۆكه شوێنگەى تیاچوون و كۆژرانە بۆ ئەهەكەى، هەر لەدوای جوتبوون (تلفیح) مێیەكە نێرە دەكوژێت، هەلبەتە ئەگەر لە دەستی پانەكات، هەروەها بێچووەكانیش ئەگەر لە دەستی پانەكەن هەر لەدوای هەلەینان (فقس) یەكسەر دەیانخوات. بەراستی مالى جالجالۆكه جوانترین پەوانبێژترین نمونەى زانستییە بۆ خراپى شوێنگە و بەدى سەرەنجام.

له گۆشاری (Kosmos) ی نه ئامانی له شوباتی ۱۹۸۴ دا و تارێکی زانستی (له راستیدا دۆزینه و هیهکی زانستی) دهرباره ی جالجالۆکه بلاو کراوه تهوه، تاییدا هاتوه: پسیپۆره کان ناشکرایانکرد که مێیهی جالجالۆکه هه لده ستیت به ته نینی توپی جالجالۆکه یی و نیره نه م کاره نه نجام نادات. قورئانی پیرو زیش زۆر پیش زانست باسی نه م راستیهی کردوه، وه ک له ئایه ته که دا هاتوه: ﴿...كَمَثَلِ الْعَنكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بِعَبٍّ...﴾.

وشه ی (العنكبوت) بۆ نیره و مێیه ی جالجالۆکه ش هه ر به هه مان شیوه به کار دیت، به لام له ئایه ته که دا باس له مێیه ی جالجالۆکه کراوه که به کاره که هه لده ستیت، نه مه ش به به کاره یانی (تاء التانیث) (که ناشکرایه له زمانی عه ره بیدا بۆ په گه زی می به کار دیت) و له وشه ی (اتَّخَذَتْ) دا دیاره.

له گه ل نه وه ی له زمانی عه ره بیدا و له کاتی قسه کردن ده رباره ی پۆلیک زینده وهر به گشتی و بۆ پوونکردنه وه ی یه کێک له سیفه ت یان نه ریه ته کانی نه و پۆله ده سه ته واژه ی نیر به کار دیت، نه مه ش واته قسه لیکردن یان وه سفی پۆله که به گشتگیری به (التانیث) واته به می (وه ک له ئایه ته که دا دیاره) ته نها و ته نها بۆ پیویستی یان جیا کردنه وه و هه لاوێردنه. که واته له مه فهومی وشه ی (اتَّخَذَتْ) دا ده رده که ویت که نیره ی جالجالۆکه توپ ناتهنیت، به لکو مێیه نه و کاره ده کات.

کو تایی ئایه ته که به ده سه ته واژه ی (لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ) دیت، وه ک ئاماژه به وه ی نه م زانیارییه له دواییدا زانست ناشکرای ده کات... ناشکرایشه نه م نه یینییه بایۆلۆژیانه له م دوادواییانه دا زانرا.

وشتەر

خوای مه زن ده فه رمویت: ﴿أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ﴾
 الغاشية/ ۱۷، واته: ئایا سهرنجی وشتەر نادهن چۆن دروستکراوه.
 کاتیک سهرنجی پیکهاتهی جهستهی وشتەر ده دریت، به پراستی جینگای
 سهرسامی و تیرامانه و به پراستیش مه زنی پهروهردگار له به دیهینانیدا
 ده رده که ویت له وه مو نایابی به دیهینانهی له له شی ئه م ئاژه له دا
 به دیهیناوه.

وشتەر به وه ناسراوه که ئارامگره و بهرگهی کاری ناپه حهت ده گریت و
 ده توانیت ماوهی دووری بیابان به پیت و بهرگهی برسیتی و تینویتی
 ده گریت، به لام بهرگهی سهرمای زۆری زستان ناگریت.

وشتەر ده توانیت بۆ ماوه یه کی زۆر به بی خواردنه وهی ئاو، ماوهی دوور
 به پیت، له وه هۆکارانهی واده که ن وشتەر ئه و خه سلتهی هه بیت، ئه مانه ن:

۱. وشتەر ده توانیت پلهی گهرمی له شی خوی بگوریت و ده توانیت
 به شیوه یه کی سهرنجراکیش بهرگهی بیناوپی بگریت. له که شه گهرمه کاندای
 له ژیر بارودوخی کارکردنی زۆردا زۆربهی ئاژه لان زۆرینهی ئه و ئاوهی له
 له شیاندایه له پیتی ده رکردنی ئاره قه وه ده یکه نه ده ره وهی له شیان، بۆ
 پارێزگاریکردنی پلهی گهرمی له شیان، به لام وشتەر له جیاتی ئه مه به پوژ
 گهرمی ده مژیت و به شه ودا خوی لی پزگار ده کات.

۲. گەرمی لەشی دەگۆرپیت لە (۹۳ - ۱۰۴ پلەیی فەهرەناییت) لەدوای نیوەپۆ... ئەوەش بۆ دابەزاندنی پلەیی گەرمی لەشی پیویستی بە دەردانی هەندیک ئارەق هەیه، بەلام بە بریکی زۆر کەمتر وەك لە ئاژەلانی تر.

۳. کاتیك وشتر لەپۆژدا قورسای هەلەدەگریت، دەبیت بریکی زۆر لەئارەق و شێ و ن بکات، مەوۆ بەشیوەیهکی سروشتی ۱۰٪ی کێشەکهی لەکاتی گەرمی زۆر و نەدەکات، بەلام وشتر ۲۰٪ی کێشەکهی و نەدەکات بەبێئەوهی هیچ لە هیژ و توانای کەم بکات.

۴. خوای گەوره جوریکی تایبەتی خوینی بەم ئاژەلە بەخشیوه، بەوهی کە هەندیک لە شلەکهی لە پێرەوهکانی خوینیدا کەم دەکات، کە بۆماوهی چەند پۆژیکی یەکلەدواییەك ئاو نەخواتەوه.

خوینی مەوۆ و ئاژەلەکانی تر بەبێ ئاو جوریکیان لیدیت کە ناپەرەحت لە سوپی خویندا دابەش ببن، بەلام خڕۆکە سوورهکانی خوینی وشتر هیلکەیین و بریک لە سوودیۆم و پۆتاسیۆمیان تێدایە و بەوەش لەو مەترسییە بەدوور دەبیت.

لە مەسەلە و پێکەاتنە سەر سوڕهینەرەکانی تری بەدیھێنانی وشتر، کەمیک، ئەمانەن:

قاچەکانی وشتر بە سمیکی ئیسفەنجی کۆتاییان دیت کە لە پۆیشتن بەسەر لمدایارمەتی دەدات. هەر لەشیوەی ئەوانەش دوان لەسەر ئەژتۆکانی پەلەکانی پێشەوهی و دوانیش لەسەر پانەکانی و یەك دانە ی گەوره لە ژێرەوهی سنگیدا هەن.

وشتر ددانسی بەهیز و پوووک و قورگ و لایەکانی دەمی بەشانە ی داپۆشەری ئەستوور داپۆشراون کە خواردنی زیر کاریان تێناکات، وەك دێك و پوووە کە دێکاویە زیرەکانی بیابان.

چەند برژانگیک لە دەوری چاوەکانی و شتر هەن کە وەک تۆرێک لە دژی وردە خۆل پارێزگاری لە چاوەکانی دەکەن. ئەگەر لە کاتی پۆیشتنی بە بیاباندا گەردەلول و تەپۆتۆز هەلیگرت... لە هەمانکاتدا دەتوانیت لەم تۆرە یەشەوە ببینیت، چونکە وەک مڕۆ لە کاتی تەپۆتۆزدا چاوەکانی داناخات.

هەروەها لوتی یارمەتی دەدات بۆ ژیاڵی لە بیاباندا، چونکە لە کاتی گەردەلولەکاندا بۆ ئەوەی خۆل نەچیتە نۆیەو دەروازەکانیان دادەخات... ئەگەر تینوی بوو، دەتوانیت ئاوی سوێر بخواتەو بەبێ ئەوەی زیانی پێبگات.

کۆئەندامەکانیشی خێرا هەست بە بارودۆخە ناھەموارەکان دەکەن و خۆیاڵی لە گەل پادینن، گورچیلە بەرپێژەیی دەردانی میزکەم دەکاتەو، هەروەها پلەی گەرمی لەشی و پیستەکی لە کاتی تینویتییدا دادەبەزینیت تاکو بەهەلمبوونی ئاو لە لەشیدا کەم ببیتەو.

سه برپینی نازهل پیش گیانده رچوونی

خوای گه وره ده فهرمویت: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا
أَهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ، وَالْمُنْخَفَقَةُ وَالْمَوْفُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ إِلَّا
مَا ذَكَّنْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْنَقُوا بِأَلْزَلِمِ ذَلِكَ لَكُمْ فِسْقٌ﴾

المائدة/۳، واته: گوشتی مرداره وه بوو، خوین و گوشتی به راز لیتان حه رام
کراوه، هه روه ها نه و مالاته ش که سه رده برپرین و ناوی جگه له خوای
له سه رده بریت، مالاتی خنکاویش، نه وه ش که به نازار و لیدان
مردارده بیته وه، نه وه ش که له شوینیکی به رز به رده بیته وه، یان ده که ویته
ناو بیریکه وه و مردار ده بیته وه، نه و مالاته ش که به شوقی مالاتیکی تر
مردار بوو بیته وه، نه وانه ش که دپنده ی کپوی په لاماری دابن و لپی
خواردن، مه گه فریای چه قو که وتبن، هه روه ها نه و مالاتانه ی که له
شوینی تایبه تیدا بو بته کان سه رده برپرین، نه وانه ش هه ر حه رامن.

له خواره وه حیکمه تی سه برپرین و حه رامکردنی نه و جورانه باس
ده که ین که له نایه ته پیروزه که دا نازده ی پیدراوه، له ژیر پوشنایی نه و
زانایاریانه ی زانستی نوی پیتیگه یشته وه.

گوشتی مرداره وه بوو و خوین

گوشتی مرداره وه بوو کۆگایه که بۆ میکروب و نه خوشیه کوشنده کان...
 ئایا نه گەر گرامیک خوین یان گرامیک گوشت له شوینیکی دیار و ناشکرادا
 دابننن و بمانه ویت دوی سی یان چوار کاتژمیری تر به کاری بینن، هیچ
 زیانیکی ده بیت؟

به دلناییه وه زیانیکی گه وه بهر به کارهینه ره که ی ده که ویت. له وانه یه
 میکروبی نه خوشی له پئی چه قۆ به کارهاتوو وه که وه بۆ خوینه که
 گوێزابهته وه، یان له پئی هه واری ده ورو به ریه وه. نه گەر ژماره یه ک میکروب
 به هه ر پگایه ک بۆ خوینه که ی گوازان وه، نه و هه ر تاکه میکروبیک
 به شیوه یه کی نه ندازه یی هه موو نیو کاتژمیریک چهند هیند ده بیت وه، هه ر
 میکروبیک ده بیت دوان و... خۆنه گەر واماندانا هه زار میکروب بۆ نه و یه ک
 گرام خوینه گوازان وه ته وه، نه و دوی نیو کاتژمیر ده بیت دوو هه زار، دوی
 کاتژمیریک ده بنه چوار هه زار و پاش کاتژمیر و نیویک ده بنه هه شت هه زار و
 پاشان ژماره یان زیاده کات بۆ شانزه هه زار، دوی تیه پیه پیه وونی دوو
 کاتژمیر، پاش سی کاتژمیریش ژماره ی میکروب به کان ده بنه شه ست و چوار
 هه زار که به ته وای نه و گرام خوینه داگیر ده که ن. نه مه سه ره پای نه و
 پاستیه ی که هه ندیک له جۆره کانی به کتیا وه ک به کتیا چیلکه ییه کان
 (زۆبه شیان مه ترسیدارن) زۆر خیراتر له م نمونه یه له خویندا گه شه ده که ن.
 نه وه ش زانرا وه خوینی ئاژه له که پاسته وخۆ دوی مردار بوونه وه ی
 ژماره یه کی زۆر میکروبی تیده چیت (له بهر نه وه ی لاشه ی ئاژه له که به رگری
 نامینیت) و به وه ش پیس و زهره رمه ند ده بیت بۆ ته ندروستی مرۆ، نه گەر
 خواردیه وه، یاخود له جیگایه که هه لی بگریت و دواتر بیخواته وه.

گۆشتى بەراز

مىكرۇبىيەك ھەيە بەناۋى (يەرسىنا) كە لە گۆشتى بەرازدا ھەيە و لە پەلەي كەرمى نۆر نزمدا (-۴۰پەلەي پەتى) دەۋى. نۆربەي ئەوروپىيەكان گىرفتارى ئەم مىكرۇبەن. نۆرىنەي توشبوانىش بە نەخۇشىيەكانى بېرىپەي پىشت و جومگەكان ھۆكارى نەخۇشىيەكانيان ئەم مىكرۇبەيە.

لېكۆلىنەۋەكان دەريانخستۋو ئەم بەكتىريە لە ئاۋ و نۆربەي خواردنەكاندا ھەيە، بەلام كاتىك مەۋدەيخوات بە ئەندازەي ئەم بەكتىريەي لە دەمى بەرازدايە بەھىز نىيە، چۈنكە دەمى بەراز ئىنگەيەكى نۆر گونجاۋە بۇ گەشەكردنى ئەم بەكتىريەيە.

بەراز بە پەنسلين و دژە زىندەگىيەكان (المضادات الحيوية) نۆر چارەسەر دەكرىت، لەگەل ئەۋەشدا ھەر ھەلگى ئەم بەكتىريە... پۆژ لەدۋاي پۆژىش نەخۇشى زىاتر لە نەخۇشىيانە دەۋزىتەۋە كە ھۆكارەكانيان خواردنى گۆشتى بەرازە و لەپىشتىردا نەزانرابوون.

ئاژەلى خنكاۋ

لەم دۋايانەدا پەيۋەندى نىۋان ئەم نەخۇشىيانەي ئاژەلى خنكاۋ ھەلگىرەتى لەگەل تەندروستى مەۋدەدۋزىيەۋە. بەدريۋايى ژيانى ئاژەلەكە دىۋارى پىخۆلە ئەستۋرەي ئاژەل ۋەك بەرىبەستىك كاردەكات لەبەردەم گۈيزانەۋەي مىكرۇب لە پىخۆلەۋە (كە پاشەپۆي تىدایە) بۇ لەشى ئاژەل و خوينەكەي. دىۋارى ناۋەۋەي ئەم پىخۆلانە ناھىلن مىكرۇب بۇ لەشى

ئاژەلەكە بگويزرئتەو، ھەرەك لەناو بۆرييە خوئنەكاندا ديوارىكى تر ھەيە ناھيائيت ميكروب بۆ خوئنى ئاژەلەكە بگويزرئتەو.

كاتيك ئاژەلئيك دەخنكيت بەھيواشى مردار دەبيتەو، مەترسى ئەم مرداربوونەو ھيواشە لەو دەايەكە ديوارى داپۆشەرى ناو ھەي پيخۆلە بە پلەبەندى بەرگرييەكەى وندەكات و بەمەش ميكروبە زيانبەخشەكان ديوارى پيخۆلەكان دەبەن و بەرەو خوئ و گوشتى دەورويەرى دەچن. پاشان ئەم ميكروبانە بەھۆى سوپى خوئنەو بۆ ھەموو بەشەكانى لەش دەگويزرئتەو، چونكە ھيشتا ئاژەلەكە مردار نەبووتەو... ھەرەھا ئەم ميكروبانە لە ديوارى بۆرييەكانى خوئنەو بۆ گوشت دەچن بەھۆى كەمى بەرگري ديوارەكانى بۆرييەكانى خوئنەو ئەمەش وادەكات وەك شوينگەيەكى گەرەى ئەم ميكروبانەى لئبييت. لەدواييدا ئەم ميكروبە زۆربوانەش تەندروستى ئاژەلەكە ھەتاكو مرداربوونەو بەتەواوى دەشيويئن. مرداربوونەو ھشى لەم حالەتەدا، واتە بوونى مەترسييەكى گەرە لە ھەشى ئەم ئاژەلە خنكاو دا.

ئەو ئاژەلەى بەئازار و ليدان مردار دەبيتەو

ئايە لئكچوون لەنيوان مەترسى مرداربوونەو ھى ئاژەلئيك كە خنكاو لەگەل مرداربوونەو بە ليدان ھەيە؟!

بەئى... ئەو ئاژەلەى كە لى دەدرئت توشى مرداربوونەو ھەيەكى ھيواش دەبيت بەتەواوى وەك خنكاو، بۆيە ھەمان ئەو حالەتەى بەسەر ئاژەلە خنكاو كەدا دئت توشى ئەميش دەبيت.

زیاد لەوەش لێدان دەبێتە هۆی شیواندن و پەرتکردنی بۆرییه کانی خوین
 لە شوینی لێدانه کەدا، هەروەها خانەکانیش پەرت و پارچە دەکات و
 بەمەش پێکەاتهی خوین و خانەکان تێکەڵ دەبن و کارلیک لەنیوان ماددە
 ژەهراوییه زیانبەخشەکاندا پوودەدات. لەبەرئەوە لە شوینی پیاکێشانه کەدا
 تێبینی ئاوسان (تورم) دەکری، ئەمەش هۆکاری ئەو کارلیکە کیمیاییە
 زیانبەخشانهیە کە دەبنە دروستکەری ماددەیی ژەهراوی لەگەڵ قلیشان و
 دامالینی پیستی ئاژەلە کە بەهۆی لێدانه کەوێ. بەمبۆرە ئەو ئاژەلەیی بە
 لێدان مرداردەبێتەو دەبێتە کانگایە ک بۆ میکروبسی زیانبەخش و بۆ
 تەندروستی مرقیش جێی مەترسی دەبێت.

ئەو ئاژەلەیی لە شوینیکی بەرزەو دەکەوێتە

خوارەو

حالهتی ئەو ئاژەلەیی بەم ڕێگایە مرداردەبێتەو وەک حالهتی ئەو
 ئاژەلەییە کە بەلێدان مردار دەبێتەو، لە شوینی کەوتنە خوارەو وەدا ئەو
 تیکشکان و پەرتبوونە پوودەدات و دەست دەکات بە گیان دەرچوونیکی
 هیواش... تەنانەت ئەگەر دواي کەوتنە خوارەو وەش راستەوخۆ مردار
 بێتەو، میکروب بەخیرایی هەموو لاشەکەیی داگیردەکات، بۆیە دەبینین
 بۆگەنی (عفونات) بە خیرایی لە لاشەیی ئەم ئاژەلەدا زیاددەکات، وەک
 بەلگە لەسەر بوونی میکروب و زیندەوهری وردی مەترسیدار تیایدا.

ئەو ئاژەلەى بە شۆقى ئاژەلئىكى تر مردار دەبیته وه

دەگونجیت ئاژەل له نهجامی شه پەشۆقى نئوانیانە وه مردار بینە وه .
 نایا هیچ مەترسییهك ههیه له خواردنی گوشتی ئەو ئاژەلەى بەم پڕگایه
 مردار دەبیته وه ؟

مرداریبونه وهى ئاژەل بەم پڕگایه وهك مرداریبونه وهیه به پڕگای لیدان،
 بهلكو مەترسیدارتیشه... به زۆری ئاژەل كاتیك شۆق له ئاژەلئىكى تر
 دەدات، شاخهكان دهچن به ناوچهى سكى ئاژەلە لیدراوه كه دا، به تاییهت
 پىخۆله كانی. له و كاته دا شاخی پیس و میکروبایوی دهچیتته خوین و
 پىخۆله كانی ئە وهى به رامبهرى، دیاره خوینیش به لاشهیدا بلاوده بیته وه،
 له دواى ئە وه ئاژەلە شۆق لیدراوه كه مردار ده بیته وه. خواردنی گوشتی
 ئاژەلە كه له م حاله ته دا مەترسییهكى راسته قینه له سه ر ته ندروستی مروؤ
 دروسته كات.

ئەو ئاژەلەى دپندهى كیوی په لاماری دابیته و لیى خوارد بیته

ئاشكرايه چپنوكی دپنده (ههروهه كه لبه و لیكى زۆریهى دپنده كان)
 پریه تی له میکروب، بۆیه كاتیك دهيكات به له شى ئاژەلئىكى تردا، ئەو
 میکروبانه دهگوێزێنه وه بۆ خوینه كه ی و پاشان ئاژەلە كه به هیواشی
 مردار ده بیته وه، به مجۆره ش لاشه ی ئاژەلە مرداره وه بووه كه ده بیته
 كانگایه كى میکروب و زینده وه ره زۆر ورده زیانبه خشه كان. ئە مه جگه له و

حاله تهی وهك له ئایه ته كه دا هاتوو **﴿لَا مَا ذَكَّيْتُمْ﴾** واته: مه گهر فریای چه قو كه وتبن.

ئه گهر ئاژه لئيك توشی به كئيك لهو حاله تانهی پیشوو بوو، به لام هیشتا مردار نه بوو بووه وه و پیش مردار بوونه وه که ی سه رپر درا نه و لاشه که ی لهو ماده ده په پزگاری ده بیته که ده بیته هو ی گوێزرانه وه ی میکرو ب بۆی، نه ویش خوینه... چونکه خوین نه و شله زینده گییه گرنگیه له لاشی هه ر زینده وه ریکدا که له توانا ئیدایه به رگری ملیۆنان میکرو ب و مشه خۆر (طفیلیات) بکات، به وه ی که خپۆکه ی سپی و دژه تهنه کانی تیدایه، مادام نه و زینده وه ره زیندوو بیته و له پله ی گهرمی سروشتیدا بیته، به لام کاتیك ئاژه له که مردار بووه وه و خوینیش له سوپانه وه وه سستا، نه و ده مه میکرو به کان به بی به رگری ده میننه وه، بۆیه باشترین پێگا له م کاته دا ده رکردنی خوینه که یه له لهش له زووترین کاتی گونجاودا.

شایانی باسه کاتیك که ئاژه له سه رده برپر دیت و خوینه که ی به ته وای له لاشه ی ده رده چیت، ماسولکه کانی ئاژه له که کرژ ده بن و پاده ی ترشیتی نیو گوشته که زیاده کات و PH که م ده بیته وه، نه مهش واده کات نه گهر پیشتریش میکرو ب (به کتريا) له گوشته که دا هه بوو بیته (بۆنموونه نه گهر ئاژه له که نه خوش بوو بیته) نه و به کتريایانه له ناو بچن.

بەزەیی بە ئازەلاند

گەر ئازەلمان سەرپری و خوینەنەرەکانیمان بری و دوايش خوینەکی پویشت، ئایا ئازەلە که هەست بە ئازار دەکات؟

زانست ئەو پاستییەکی دۆزییەو که سەنتەرەکانی هەستکردن بە ئازار لە کار دەووستن ئەگەر کرداری خوین بۆچوونیان بۆ ماوەی تەنها سی چرکە وەستا، چونکە بە بەردەوامی پیوستی بە ئۆکسجینی خوین هەیه.

لەوانەیه که سێک بلیت: چۆن دەلێن ئەو ئازەلە هەست بە ئازار ناکات لەگەڵ ئەو وەشدا که دەبینن لەسەر برینە که دا هەلبەز و دابەز دەکات و دەجولێت و لول دەخوات؟!

ئەم جولە تایبەتیانەکی ئازەلە که هۆکارەکی ئەو هیه که کۆئەندامی دەماری تا ئەو کاتەش هەر زیندوو، که تا ئەو کاتە زیندوویەتی تێدا و تەنها ئاگاهی (وعی) لە دەستداوە، لەم حالەتەدا هیشتا گەرووی نەبەرداوە و کۆئەندامی دەمار بە زیندوویەتی ماوەتەو و بەمە ژیا نیش لە ئازەلە که دا دەمی نیتەو.

بەلام ئەو هیه که پوودەدات لە کرداری سەرپرین بە شیوازی موسلمانان ئەو هیه که کۆئەندامی دەمار هەڵدەستێت بە ناردنی ئاماژە لە مۆخەو بۆ دل بەو هیه داوای خوینی لێدەکات، چونکە خوینی پێناگات، بەتەواوی وەک ئەو هیه بانگ لە دل بکات و بلیت: خوینم لێ بپاوه! بەپەلە خوینمان بۆ بنێرە، ئەو ماسولکه کان! یارمەتی دل بدەن بە خوین، ئەو جەستە! خوین دەریکه، چونکە مۆخ لە مەترسیدایە.

له وکاته دا ماسولکه کان یه کسه ره په سستان دروستده که ن و جوله یه کی
توند له هه ناو و ماسولکه دهره کی و ناوه کییه کاندایه پووده دات، په ستانیکی
توند دروستده کات و هه موو نه و خوینه ی تپیدا یه ده نیڕیته وه بۆ دل،
پاشان دل دوا ی پرپوونی به خوین، به خیرایی پۆلی خۆی ده گیریت و
پاسته و خۆ خوینه که بۆ مۆخ ده نیڕیت، به لام ناشکرایه که خوینه که ی
پیناگات و ده چیته دهره وه ی لاشه ی ئاژه له که، بۆیه ئاژه له که جوله یه کی
تایبه تی تیدا دروستده بیت. به مجۆره به بهرده وامی پال به خوینه که وه
ده نیڕیت تا کو لاشه ی ئاژه له که به ته وای له خوین پرگاری ده بیت، واته
نه گهر به پرنگایه کی دروست ئاژه له سهربردرا، نه واته نهها بۆ ماوه ی سێ
چرکه ژیا نی تیدا ده مینیت و نه و جوله و هه لبه زینه ی له شوینه واری
مانه وه ی ژیا نه له کۆنه ندامی ده ماریدا، ئاژه له سهربردرا وه که ش به هیچ
شیوه یه ک هه ست به ئازار ناکات.

زمانی نازده لان

خوای گه وره ده فەرمویت: ﴿وَحُشِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ﴾ (۱۷) حَقَّ إِذَا أَتَوْا عَلَى وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسْكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿النمل/۱۷-۱۸﴾، واتە: هەرچی سەرباز و لەشکری سوله یمان هەبوو لە پەری و مڕۆڤ و بالندەکان کۆکرانەوه و نمایشیان کرد بە ریز و پێکوپێکی هەموویان بە سەرەتا و کۆتاییان بەکیان گرت. هەتا گەیشته دۆلی میروولە، میروولە مییەیه ک (هاواری کرد و) وتی: ئەهای میروولەینە، بچنە مال و کون و کەلەبەرەکانتانەوه نەوه کو سوله یمان و سەربازانی پێشیلتان بکەن، لەکاتیئێکدا هەستتان پێناکەن.

﴿فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطْتُ بِمَا لَمْ نَحِيطْ بِهِ، وَحِثْلُكَ مِنْ سَيِّئِ بَنِي إِدْرِيسَ﴾ (۲۲) إِنِّي وَجَدْتُ أَمْرًا تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيتُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَمَّا عَرَّشُ

عَظِيمٌ ﴿النمل/۲۲-۲۳﴾، واتە: (سوله یمان) زۆر چاوه پێی نەکرد (پەپوو پەیدابوو، بەکسەر هات و نیشته وه و) وتی: ئەوهی من پێم زانیوه تۆ پێتنە زانیوه، من لە ولاتی سەبەئەوه هەوالێکی راست و دروستم بوو هیئاویت !! بەپاستی من بۆم دەرکەوت ئافره تێک فەرمانپەر واییان دەکات و لە هەموو جۆرە دەسەلات و ناز و نیعمەتیکی پێبەخسراوه، تەختیکی پاشایەتی گەورەشی هەیه، ببنیم خۆی و نەتەوه کە ی لەجیاتی خوا سوژدە

بۆ خۆر دەبەن، شەیتان کار و کردەوێ چەوتیانی بۆ پازاندونەتەو،
 بەوھۆیەو پێبازی راست و دروستی لیگرتوون، بۆیە ئێوان پێنموویی
 وەرناگرن.

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلِمْنَا مَطِيقَ الطَّيْرِ﴾ النمل/١٦، واتە: (سولەیمان) وتی: ئەی
 خەلکی ئەو ئێمە فێری زمانی بالەندە کراوین.

ئەم ئایەتانە ئاماژە بەو دەدەن کە ئاژەلان زمانی وتووێژیان ھەیە،
 ھەرکۆمەلە ئاژەلێک زمانیکی گفتوگۆی تایبەتی خۆیانیان ھەیە.

ھەنگ ھۆکاری قسەکردنی خۆی ھەیە لەپێی سەمایەکی بازنەییەو وەک
 پێنمایکردنی تاکەکانی تری کۆمەلەکە بۆ شوێنی گولەکان لەگەڵ
 دیاریکردنی وردی دووری گولەکان.

مەیشکی دارستان (دجاجة الغابة) کەمێک لە تاکەکانی کۆمەلەکە
 دواوەکەوێت، بۆئەوھێلکەکە بکات، کاتیکی تەواو دەبێت بە دەنگی
 بەرز دەگارییەتی و کەلەشیرەکەش بە قوڵیەکی بەرز وەلامی دەداتەو
 تاکو شوێنەکی پێبێت.

دۆزەرەوھێ (ناشکراکاری) ھەنگوین کە بالەندەییەکی، ھەرکات شوێنی
 ھەنگوینی زانی دەنگیکی تایبەت دەردەکات، ئێتر سەرچەم ئاژەلەکانی ئێو
 ناوھەوای دەکەون تاکو ھەنگوینەکی بخۆن.

جەریوھێ چۆلەکەکان ئاماژەییەکی ناشکرایە لەسەر گفتوگۆ و ئاخاوتنی
 چۆلەکەکان لەنیوان خۆیاندا.

تێبینی کراوھەمیروولە کە شوێنی خواردن دەدۆزێتەو، دەگەرێتەو بۆ
 خانەکە، پاشان زۆر نابات بە ژمارەییەکی زۆر میروولە ھاوڕێیەو بەرھە
 شوێنی خۆراکە دەپۆن، ئەمەش بەلگەیە لەسەر بوونی گفتوگۆ و لێک
 حاڵی بوونیان.

یه کێک له زانایان ئاشکرایکرد، ئه و میرووله یه ی جیگای خواردنه که ده دۆزیته وه، کاتی که میرووله یه کی تر ده بینیت به په له کانی (ده ستیان) ده یهینن به یه کدا، به مجۆره زانیارییه کان بو میرووله که ی تر ده گوێزیته وه... و یپای ئه وه ش میرووله دۆزه ره وه که له پزینسی (شرجیه) وه ماده ده یه کی بۆندار ده رده دات که پاسته وخۆ له و جیگایه ی خواردنه که ی لێیه درێژ ده بیته وه بو ئه و جیگایه ی کۆمه له ی میروولانی لی ده ژین!

ئاژەلانیښ وهك مروف گهل و نه ته وهی جیاوازیان ههیه

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿وَمِمَّنْ دَاَبَتْ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَلْرَ بِطَيْرٍ يَحْنَجِيهِ
إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَلُكُمْ﴾ الأنعام/٣٨، واته: هیچ زینده وهه و گیانه به ریک نییه به سهه
زه ویدا بپوات و هیچ بالنده یهك به باله کانی بفریّت و نه وانیش ئوممهت و
گه لیک نه بن وهك ئیوه.

ئایه ته که ئاماژه به وه ده دات که ئاژەلانیښ گهل و کومه لی جیاوازیان
ههیه، ههه گروپ و کومه لیک زمانیکی تاییه تی لیک تیگه یشتنیان ههیه.
پیشتر خه لک بپوایان وابووه ئاژەلان ته نها بوونه وهه رگه لیک زیندوون،
ده خون و ده خونه وه، به لام به بی ژیری و به بی پیکخستنی کاروباریان.

وشه ی (دابة) له ئایه ته که دا سه رجه م زینده وهه ران ده گریته وه که له
ئاودا ده ژین، وهك ماسی و خشوک و میرووه کان، هه روه ها بالنده کانیش
به تاییهت تر، له گهل نه وهی که زیاتر له دوو ملیون پۆلی ئاژەلان له سهه
زه وی ههیه ... زانایان لیکۆلینه وه یان له سهه ره فتاری ئاژەلان کردووه و
بوونی خیزان و کومه لی پاسته قینه ی ئاژەلانیان ئاشکرا کردووه، گه وره ترین
به لگش له سهه نه وه بوونی کومه له ی میرووه کانه.

ههه نه ته وه یهك پزق و سروشتی تاییه تی ژانیان ههیه جیاوازه له
نه ته وه کانی تر، و پرای نه وهش نه وه ته وانه له گهل به کتریدا ده ژین
بیته وهی ده ستریزی بکه نه سهه ره کتر. ههه تاکیک له وه ته وانه پزق و
ته مه نی دیاریکراوی ههیه، گه ره ته مه نی میښ له بیری چهنده هه فته یهك چهنده

سالتیک بوايه، نه ته وه يه ده ریا و وشکانی و کهشیان داگیر ده کرد و له که لیدا ژیان نه ده ما!

گه ژماره ی بالنده کان که م بکات (له ژماره ی نیستا)، ژماره ی میرووه کان زیاد ده بیټ و نه وه ش ده بیټه هوی خواردنی سه رجه م پوهه که کان و له ناوچوونی کینگه کان و دوا به دوا ی نه وه ش نه مان و تیاچوونی ژیا نی سه ر زه وی.

گه ژماره ی ماره کان که م بکات، ژماره ی مشک زیاده ده بیټ و به وه ش به رو بوومی کشتوکالی له ناوده چیټ... بویه هه ر نه ته وه یه ک قه باره و ژماره یه کی حسابکراوی هه یه لای خوا ی مه زن، تا کو هاوسه نگی به رده وام بیټ.

یه کیک له و مه سه لانه ی گرنگه لیږده دا به کورتی لی ی بدوین پوژوه لای نازده لان:

١. دوو پشک ده توانیت سی سالی دوا به دوا ییه ک هیچ نه خوات.
٢. بوقه کان ده توان یه ک سالی ته واو به پوژوو بن.
٣. می شو له ده توانیت ماوه ی ٣٥ کاترمیر به بی خواردن هه لیکات.
٤. تیمساح له توانایدا هه یه دوو سال ناو نه خواته وه، کورپه که شی ده توانیت هه شت مانگ نه وه بکات.
٥. جالجا لۆکه ی تونیلی (نفقی) به وه ناسراوه که زۆریه ی ژیا نی به بی خواردن به پری ده کات؟! به شیوه یه ک که کوی ته مه نی (٣٠٥ روژ) له ده توانیت (٢٠٨) پوژیان به بی خواردن بژی، له و ماوه یه شدا پیزه ی چالاکیه کانی له شی (میتابولیزم) بو (١/٤٠) ی ناسته بنه په تییه که ی داده به زیت.
٦. و شتر ده توانیت مانگیکی ته واو به بی خوراک و دوو هه فته به بی خواردنه وه ی ناو بژی.

به رهه مهینانی شیرى مالات له نیوان گژوگیای هه رسکراو و خویندا

په روه ردگار ده فه رمویت: ﴿وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً ۚ نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِۦ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ﴾ النحل/٦٦، واته: به پاستى له بوونى مالات و (زینده وه رانى جۆراو جۆردا) په ند و ئامۆژگارى هه یه بۆتان و جیگای سه رنج و تیرامانه، له نیوان نه و شتانه ی که له سکياندا هه یه، له گژوگیای هه رسکراو و خویندا، شیریکى پاک و بیگه رد و خوش و به تام به رهه م ده مهینن بۆ نه وانه ی ده یخۆنه وه.

نهم ئایه ته پیروژه سه رنجمان بۆ داهینانکاریى خوای مه زن راده کیشیت له به دیهینراوانی و نایابی دروستکراوه کانیدا. وه هایکردوه شیر له نیوان گژوگیای هه رسکراو (پاشماوه ی خۆراکی هه رسکراو) و خویندا به رهه م بیت. دۆزینه وه کانی زینده وه رزانی نوێ له باره ی فرمانی نه ندانه کانی له شه وه پوونى ده که نه وه که کۆنه ندامى هه رسی ئاژه لان، خۆراک هه رس ده کات و شله ده مژیت و ده یگۆرپیت بۆ خوین که به بۆرییه خوینه کاندای پێ ده کات له پیناو خۆراک پیدانی سه رجه م خانه کانی له شی ئاژه له که.

بریک له و خوینه بۆ گوانی ئاژه له که ده چیت، پزیتنه کانی شیر (الغدق اللبنیه) له گوانه که دا په گه زه پێویسته کانی پیکهاتنى شیر پوخته ده که ن و پاش نه وه ی شله ی تایبه تی تیدا به کاردینن، شیر به رهه م دیت که تام و په نگى تایبه تی خۆی هه یه.

به مجۆره، زانستی نوئ دهیسه لمینیت که شیر له نئیوان گژوگیا و
پاشماوهی خۆراکی هه رسکراو و خوینه وه ده رده چیت، شیریکی پاک و
خۆش و به تام.

به پاستی ئه وه کرداریکی سهیر و سه رنجراکیشه، به به رده وامی له
هه موو چرکه یه کدا له له شی ئاژه له شیرده ره کاندایه پووده دات.
خواردنی ئاژه له که له گژوگیا و دانه ویله، له دواي چه ند کرداریکی
تایبه تییه وه ده گۆرین بۆ شیر، که بۆ مرۆڤ باشترین خۆراکه.

ههنگ

ههنگ دهفریت، کاردهکات، گولاو ده مزیت، خانه که ی دروستدهکات، هه موو نه وه به ویست و وه حی خوی گه ورده به .

خوی په روه ردگار ده فره مویت: ﴿وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّعْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ اللَّبَالِ يَوْمًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ﴾ النحل/ ٦٨، واته: په روه ردگاری تو (نه ی مروؤ) نیگا و نیلهامی بو ههنگ کردوه که جیگا له کون و که لیئنی چیاکاندا بوخوی سازبکات، هه روه ها له که له بهری دره خته کان و له و شوینانه ش که مروؤ بو ی ناماده دهکات.

پاشان لیکولینه وه زانستییه نوییه کان گه یشتنه نه وه ی که خوی مه زن وه ها له ههنگ دهکات بو مزینی گولوی گوله کان بفریت، هه زاران مه تر له خانه که ی دوورده که وینه وه و دووباره بو ی ده گه پینه وه به بی نه وه ی هه له بکات و بجینه خانه یه کی تره وه . ویرای نه وه ی خانه کانی نیو پوره ی ههنگ له ته نیشته په کتره وه ن... نه مه ش له بهر نه وه یه که خوی گه ورده جوړه ههستیکی کاره بایی موگناتیس ی له جهسته یدا خولقاندوه .

په روه ردگار ده فره مویت: ﴿ثُمَّ كُلِي مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بَطْنِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَنُهُ، فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَنْفَكِرُونَ﴾ النحل/ ٦٩، واته: پاشان (فیرمان کردوه که) له هه موو بهروبوم

و (شيله‌ی گولان و شتى به‌سوود) بخوات و پيمان پاگه‌ياندووه: نه‌و نه‌خشانه‌ی كه‌ په‌روه‌ردگارت بۆي كيشاويت به‌ ملكه‌چيه‌وه نه‌نجامي بده، جا له‌ناو سكي نه‌و هه‌نگانه‌وه شله‌يه‌كي په‌نگ جياواز ديتته ده‌روه‌وه كه‌ شيفاي تيدايه‌ بۆ (زۆر نه‌خۆشى) خه‌لكي (سه‌ره‌پاي تامي شيرين و خۆشى)، به‌راستي ئا له‌مه‌شدا به‌لگه‌ و نيشانه‌ي به‌هتزه‌يه‌ بۆ كه‌سانيك بيربكه‌نه‌وه.

له‌دواي نه‌وه‌ي هه‌نگ گولاي گوله‌كان له‌نيو له‌شه‌ بچووكه‌كه‌يدا كۆده‌كاتوه، ئيدي له‌شه‌ بچووكه‌كه‌ي ده‌بيتته‌ كارگه‌يه‌ك و نه‌و گولوه‌ بۆ شله‌يه‌كي نه‌وتۆ ده‌گوپي‌ت كه‌ شيفاي بۆ مرۆف تيدايه‌.

نه‌و وه‌سفهي قورئاني پيروژ كه‌ هه‌نگوين شيفاي بۆ مرۆف تيدايه‌، راستيه‌كي زانستيه‌ و شيكاريه‌ زانستيه‌كان بۆ ئه‌م مادده‌يه‌ نه‌و راستيه‌يان سه‌لماندووه ... هه‌موو زانايان كۆكن له‌سه‌ر نه‌وه‌ي هه‌نگوين شيفاي بۆ مرۆف تيدايه‌.

هه‌نديك له‌وانه‌ي ته‌مه‌ني خويان بۆ ليكۆلینه‌وه‌ي ژياني ميرووه‌كان ته‌رخان كردووه، گه‌يشته‌نه‌ ته‌ راستيه‌گه‌ي سه‌ير و نامۆ كه‌ دروستي زانياريه‌كاني نيۆ ئايه‌ته‌كه‌ ده‌سه‌لمينن... چه‌ندين پۆلي هه‌نگ هه‌ن له‌ شاخه‌كان نيشته‌جبن، له‌ نه‌شكه‌وتي چياكاندا په‌ناگه‌ي خويان بونيات ده‌نين. چه‌ندين جوړي تر له‌نيو كلۆري دره‌خته‌كاندا په‌ناگه‌ دروست ده‌كن، له‌نيو نه‌و كونه‌ي له‌قه‌دي دره‌خته‌كاندا هه‌ن. كاتيكيش مرۆف ويستی سوود له‌ هه‌نگوين وه‌ربگري‌ت مالي‌ي كرد و خانه‌ي تايه‌تي له‌ قورپان ته‌خته‌ بۆ دروست كرد تاكو تيايدا به‌مينته‌وه‌ و بژی.

بەمجۆرە ئايەتەكە بۆمان پوون دەكاتەوہ كە چۆن ئەم مېروانە
بەئىلھامىكى خوايى، پەناگەي خۆي بونىيات ناوہ و دەننېن، ھەر لە
دېرزەمانەوہ تاكو پۆزگارى ئەمپۆ.

زانستى نوئ سەلماندوويەتى، ھەنگ بۆ يەكەمىن جار لە چياكاندا مال و
خانەي دروستکرد، پاشان لە درەختەكاندا و لەدوايشدا لەو خانە و
شوئنانەدا كە مەژۆ بۆي دەسازىننېت و دروست دەكات.

ماسی

خوای گه وره دهفه رمویت: ﴿وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِنَا كُلُّوْا مِنْهُ لِحِمَا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفَلَكَ مَوَاجِرَ

فِيهِ﴾ النحل/۱۴، واته: هه ر نه و زاته یه که ده ریای بۆ باره میناون تا گوشتی ته پو تازهی لی به ده سبتینن، تا له ناویدا جوړه ها گه وهر و مرواری ده ریپنن و له ده ست و ملی بکه ن، ده بینیت که شتییه کان ده ریا له ت ده کن. یه کیك له و زینده وهرانه ی له ده ریا و ئاوه کاندای ده ژی، ماسیه.

گوشتی ماسی ده وله مه نده به ماده پرتو تینییه کان و فوسفور به پرتیه کی به رز، فوسفور بۆ خانه زیندووه کان و چالاکیان پیویسته. ماسی زور کانه زای گرنگی تری تیدایه وه ک کالیسیوم و یود.

ماسی له قولایی ئاو و له نیو ده ریا کاندای ده ژی و خواردنیشی له سه ر پوهه که نقوم بووه کانی نیو قولایی ئاوه که ماده ی (بلادونا) ی تیدایه و له ماسولکه کانی دا خه زنی ده کات، خوی پیی کاریگر نابیت، به لام بۆ مروقی ده گویتیه وه که زور خیرا پیی کاریگر ده بیت. کاریگره بوونیش به م ماده ی (بلادونا) یه پاش خواردنی ژه میکی ماسی ده رده که ویت له وشکی گه روو و زمان و لیدانی هیمنانه ی دل و نارامیه کی ته وای هه موو جه سته له گه ل ئاره زووی خه و خه وه توچکه دا.

له به رنه وه ی ماسی پرتو تینی ئاژه لی و ماده ی (بلادونا) ی تیدایه، بۆیه بۆ ریخوله نه ستوره زور به سووده و دله پاوکی و هاتنه وه یه کی ریخوله و

هەژان و ترشیتی گەدە کەمدە کاتەو. (بلادونا)ش بۆ نەخۆشى قورحەى گەدە و دوانزە گری بەسوودە. (یۆد)یش لە چالاککردنی پزینى دەرە قیدا پۆلى کاریگەرى هەیه، چونکە (یۆد) دەچیتە پیکهاتەى هۆرمۆنى (ئیرۆکسین)هوە، بۆیه لەو ناوچانەى دوورن لە دەریا و سەرچاوەى کانزای (یۆد)یان نییه، پزینى دەرە قى گەرە دەبیّت و کەسە کە توشى ئەو نەخۆشییه دەبیّت کە پێیدەوتریت درمى (لاجوتیر الجحوظى)... ئەم گەرەبوونەش لەسەر شیوەى لووی گەرە (ورم کبیر) لەپێشەووە لەسەر گەردن دەرە کەویت، (یۆد) چارەسەرى ئەم حالەتە دەکات و دەیکە پزینتەو بارە کەى پێشووی. هەرەها هۆرمۆنى (ئیرۆکسین) بەرپرسە لە کردارى بالغبوون لە نێرینەدا.

سەد گرام لە ماسى ئەم ماددانەى تێدايه: ۱۶ گرام پرۆتین و ۹ گرام چەورییه کان و ۲۰ گرام لە کالسیۆم و دوو گرام لە ئاسن و نیو گرام پۆتاسیۆم و فۆسفۆر و برێک ڤیتامین (B).

ئەو ئاژەل و مېروانەى لە قورئاندا ناويان ھاتووە

لە چەند جىگايەكى جياوازى قورئانى پىرۆزدا ئاماژە بە ئاژەل و مېرووەكان دراوہ، جا يان بۆ ھەرامکردنە (وہك بەران) يان باسکردنى وەسفىكى خراپى ھەندىك مرقۇئە (وہك گویدرئىژ و وشتەر و مېشووہ و مېش و جالجالۆكە) ياخود پىرۆزى پېدان (وہك ئەسپ).

چەند سورەتىكى قورئان بەناوى ھەندىك لە ئاژەل و مېرووہ وە ناونراون، ئەوانىش: البقرە- النحل- النمل- العنكبوت- الفيل- الأنعام.

لە قورئاندا ئاماژە بە ئاژەلان دراوہ بەشيوەيەكى گشتى، وەك (الدّابة) ۱۴ جار، (الدّواب) ۴ جار (جا مەبەست لىى بەدېھتئراوہكانە) بە مرقۇئيشەوہ، چونكە بەسەر زەویدا دەپوات، ياخود ھەرتەنھا ئاژەلان دەگرىتەوہ يان ئەو مېروانەى بە كرۆژەرى درەختەكان ناسراون. ھەروەھا جانەوہرانى كۆتايى دونيا كە وەك نىشانەيەكى پۆزى دوايى دەردەكەون)... (طير) لە قورئاندا ۳۴ جار ھاتووہ و (طائر) ۵ جار. (لەوانە بالئندەى ئەبابيل و بالئندەى ئىبراھىم و عيسا و ئەو فرىشتانەى دەفېن)... وە (الجوارح) يەك جار ھاتووہ (جا لە ئاژەلان بىت وەك سەگەكان ياخود پەلەوہر و بالئندە بىت وەك بان)... ھەروەھا (السبع) ھاتووہ وەك ئاماژە بۆ ئاژەلانى وەك شىر و پلنگ و گورگ و تانجى و كەمتيار و ھاوشيوەى

ئەوانە... (الأنعام)یش که (وشتەر و مانگا و مەپ و بزە دەگریتەو) ۳۲ جار
 ھاتوو و ھەر لە سورەتی (الأنعام) دا چوار جار دووبارەبووئەو.
 لە سورەتی (الأعراف) دا زۆرتەین ژمارەیی ناوی ئاژەل و میروو ھاتوو،
 باسی ۱۰ جۆر کراو: وشتەر و مانگا و مار و کوللە و ماسی و بالندەیی
 شەلاقە و بۆق و ئەسپ و مەیمون و سەگ... ھەر لە قورئانی پیرۆزدا
 ھەندیک لە بەروبومە ئاژەلییە گەرنەکان بۆ خۆراکی مەوی ھاتوو: وەك
 (البیض المکنون) ھیلکەیی کێ لە سەر کەوتوو و (العسل) ھەنگوین و (اللبن)
 شیر و (الأوبار) توك و موو و (الجلود) پێست و (الصوف) خوری و (اللحم)
 گۆشت و (الشحوم) چەوری.
 ئەم خشتەییە پێزبەندیی ئەو ئاژەل و میروانەییە کە لە قورئاندا ناویان
 ھاتوو (بەپێی پێتە ھیجائیەکان) لە گەل ناوی ئەو سورەت و ئایەتانەیی
 تیاياندا ھاتوون.

ناوي نازده له ناوهاتوو كان له قورتاندا	ناوي سورته و ژماره ي ثابته كان كه ناوه كانى تيدا هاتوو
الإبل - الناقة - (البحيرة) - (السائبة) - (الوصيلة) - (الضامن) - الجمال - (الحام)	الأنعام (١٤٤) الفاشية (١٧) هود (٦٤) الأعراف (٧٣، ٤٠، ٧٧) الإسراء (٥٩) الشعراء (١٥٥) القمر (٢٧) الشمس (١٣) الحج (٢٧) المائدة (١٠٣)
البعوضة	البقرة (٢٦)
البيغال	النحل (٨)
البقرة - البقر - العجل (ويشمل عجل إبراهيم السمين و عجل له خوار الذي اتخذه بني إسرائيل إلها)	هود (٦٩) البقرة (٧٠، ٧١، ٩٣، ٩٢، ٥٤، ٦٩، ٦٨، ٥١، ٦٧) الأنعام (١٤٤، ١٤٦) النساء (١٥٣) الأعراف (١٤٨، ١٥٢) طه (٨٨) الذاريات (٢٦)
الثعبان - الحية	الأعراف (١٠٧) الشعراء (٣٢) طه (٢٠)
الجراد	الأعراف (١٢٣) القمر (٧)
الحمار - الحمير - حمر	الجمعة (٥) النحل (٨) لقمان (١٩) المدثر (٥٠)
الحوت - الحيتان - اللحم الطري (السماك) - صيد البحر وطعامه	الكهف (٦١، ٦٣) الصافات (١٤٢) القلم (٤٨) الأعراف (١٦٣) فاطر (٢١) المائدة (٩٦)
الخنزير	البقرة (١٧٣) المائدة (٣) الأنعام (١٤٥) النحل (١١٥)
الخيال	آل عمران (١٤) الأنفال (٦٠) ص (٣١)
الذئب	العاديات (١)
الذباب	يوسف (١٢، ١٤، ١٧)
السلوى	الحج (٧٣)
الضأن - النعجة - ذئج عظيم (الكبش)	البقرة (٥٧) الأعراف (١٦٠) طه (٨٠)
الضفادع	الأنعام (١٤٣) ص (٢٣، ٢٤) الصافات (١٠٧) الأعراف (١٣٣)

ناوی سوره و ژماره ی نایه ته کان که	ناوی ئاژه له ناوما توه کان
ناوه کانی تیدا هاتوه	له قورئاندا
العنکبوت (۴۱)	العنکبوت
المائدة (۳۱) فاطر (۲۷)	الغراب - الغرایب
القارعة (۴)	الغراب
الفیل (۱)	الفیل
البقرة (۶۵) المائدة (۶۰) الأعراف (۱۶۶)	القرعة
المدثر (۵۱) المائدة (۳)	القسورة (الأسد باللغة الحبشية) - السبع
الأعراف (۱۳۳)	القمل
الأعراف (۱۷۶) الکهف (۲۲، ۱۸)	الکلب
الأنعام (۱۴۳)	المعز
النحل (۶۸)	النحل
النمل (۱۸)	النمل
النمل (۲۰)	الهدد

له خسته که وه ده رده که ویت که قورئانی پیروز ۲۷ پۆلی ئاژه لانی باسکردوه. شیرده ره کان زیاتر له وانی تر هاتوو (۱۲ جۆریان): چواریان له ئاژه له کاویژکاره کان و سیانی گوشتخۆر (شیر- سهگ- گورگ) و چوار له وانه ی بۆ سواری به کاردین (نهسپ- هیستر- گویدریژ- فیل) و (به راز و مهیمون)... له گه ل ههشت جۆر میوو و سێ جۆر بالنده و یهك جۆر له هه ریه که له ماسی و خشوک و وشکاوه کییه کان.

له م به شه دا به کورتی چه ند زانیارییه کی سه ره تایێ له سه ره ریه که له و ئاژه لانه ده ده ی، به هیوا ی نه مه سه ره تایه ک بیته بۆ خوینه ر که خۆی به دوا ی زانیاری زیاتر له باره ی نه م ئاژه لانه وه بگه ریت.

(۱) وشتر (الإبل - Camel)

خوای گەورە دەفەرمویت: ﴿أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ﴾ الفاشیة/ ۱۷. واتە: ئایا ئێوە سەرئەجی وشتر نادەن چۆن دروستکراوە.

لەبەر ئەو کۆمەڵە خەسلەت و تایبەتمەندییە سەیر و سەرسامکارانەیی لە پێکھاتەیی لەشی و شتردا، خوای گەورە ھانی مەزۆ دەدات لێی بپروانیت و بە وردی تەماشای تایبەتمەندییەکانی بکات.

وشتەر بێزانگی درێژی ئەستوری ھەیە لە باشبەینی لەشە و پۆریشدا یارمەتی دەدات. لە لوتی و شتردا ئەو ھەوا گەرمەیی ھەلیدەمژیت شیدار دەبیت و لە ھەناسەدانە و ھەشدا ساردی دەکات تاکو ھەلمی ئاو کە بۆ لەشی بگێرێتەو، لوتی وشتەر و کچووی ئامیژی کۆندیشنە. پێستی وشتەر بە بەراورد بە ئازەلانی تر ئەستوورترە، ئەمەش نەگەیەنەرێکی (عازل-)

جیاکەرەو) یەکی گەرمی دروستدەکات و کرداری ھەلماندن کەمدەکاتەو، ھەستی بۆنکردنی بەھێزە، دەتوانیت لەدووری یانزەدە کیلۆمەترەو بۆنی ھاورپێکانی بکات. لێوی سەرەو ھە جۆریکە خواردنی پووەکە دپکاویەکانی بۆ ئاسان دەبیت و ۳۴ ددانیشی ھەیە.

ھەندیکیان (لە جۆری عەرەبی) کۆپاریکیان لە چەوری لەسەر پشت ھەیە و ھەندیکیشیان

دوانيان ھەيە، ھەركات بىيانەوئىت بە ئاسانى دەتوانن چەوريە
خەزنكراوھەكەى كۆپاريان سەرف بکەن، بەھۆى جولە و فاكتەرى
كىشكردن. قىيتى و بەرزى كۆپار نيشانەى تەندروستى باشى وشتەرە و
كۆپارى بچوكيش نيشانەى نەخۆشيبەتى.

وشتەر لەسەر برسېنتى و تىنويئى ئارام دەگرئىت و لە دىوارى گەدەيدا ئاو
و خۆراك خەزن دەكات. ئەو خەسلەتەى وا لە وشتەر دەكات بەرگەى
نارەھەتى پىگا و گەرما بگرئىت بەبى خواردن و خواردنەوہ ئەوہيە كە
جەستەى بەشپۆھيەك خولقئىنراوہ زۆر خەزن بكات و كەميش ون بكات.
توانايەكى گەورەى ھەرسكردن و مژىنى ھەيە و دەردراوہكانىشى (ئارەق،
ليك، ميز و پيسايى) كەمن... ھەرۋەھا زۆر لە و ژارەى بۆ ژىنگە دئىت وەك
(يۇريا) ئەم ئاژەلە پارىزگارى لئىدەكات، وشتەر ھاوپرئى ژىنگەيە. ئەم
خەسلەتەى دوايان پافەى ئەو پئىنمايىەى پئىغەمبەر (ﷺ) دەكات كە
لەدواى خواردنى ژەمئىك گوشتى وشتەر دەستنويژ بگرئىت.

خەپۆكە سورەكانى خويئى ھىلكەين، ئەم شپۆھيە لە بالئندەكانىشدا ھەيە
تاكو وەھا لە لەشيان بكات سوک و جولە ئاسان بن، ھەرۋەھا ئەم شپۆھ
ھىلكەيە درىژكۆلەيە ھەندىجار پۆيشتن و دەرچوونى خويئىش لەناو بۆرى
و مولولەكانى خويئىدا ئاسان دەكات، پۆيئى خويئ ئاسان دەكات و
نەگەرى وەستانىشى زۆر كەم دەكاتەوہ. وشتەر دەتوانئىت زياتر پارىزگارى
لە شلە ئەلىكترۆلىتبيەكان (كانزا و خويئەكان) بكات لە لەشيدا، بەوہش
چالاكى و زىندوويەتى لەو كەشە سەختەى بياباندا زياتر دەبيئت.

وشتەر دەتوانئىت ۲۰۰ لىتر ئاولەماوہى ۲۴ كاتژميردا بخواتەوہ.
دەتوانئىت بەتەنيا بەخىرايى ۲۰ كىلۆمەتر لە كاتژميرىكدا بۆ ماوہى ۳ رۆژ و
بە كەسكىشەوہ كە لەسەر پىشتى بيئ ۱۲ كاتژمير بە بەردەوامى بەبى ئاو

و خۆراك بەرپىدا بىرۋات. دەتوانىت ۴۰٪ ى شىنى لەشى ونبكات بېنەۋەى
كارىگەرى خراپى لەسەر دروستبىت، لەكاتىكدا ئەگەر زىندەۋەرانى تر ۱۲٪
ى شىنى لەشيان لەدەستبەدەن دەمرن و تىادەچن.

پىستى و شتر بۆ پىلاۋ بەكاردىت و توكەكەى بۆ پۆشاك و شىر و
گۆشتەكەشى بۆ خواردن. شىرى و شتر تاكە شىرى ئاژەلانى كە قىتامىن
(C) ى تىدايە، ئەم قىتامىنە پارىزگارى لە شىرەكەى دەكات بۆ ماۋەيەكى
درىژ بەبى خراپىۋون بىمىنىتەۋە. شىرى و شتر بۆ چارەسەر بەكاردىت،
ئەمەش راستىتى زانستى بوۋنى ئەو ئامۇزگارىيەى پىغەمبەر (ﷺ) پوونت
دەردەخات كە پىنمايى دەدات بۆ بەكارهينانى شىرى و شتر (تەنانەت
مىزەكەشى!) بۆ چارەسەر كىردن.

ئاژەلنىكى پىكەتە سەير و بەھىز، كەچى بۆ مۇۋەپپاقىيەت پامكراۋە.

(۲) میښووله (البعوضة - Mosquito)

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ
ءَامَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ
مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ

بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ﴾ البقرة/۲۶. واته: به پراستی خوا شهرم ناکات هر
نمونه به ک به نیتته وه (به بچو کترین دروستکراوی) میښووله به ک یا له ویش
بچو کتر. جا نه وانه ی باوه رپان هیناوه، چاک ده زانن که نه م نمونه به پراسته
و له لایه ن په روه ردگار یانه وه به، به لام نه وانه ی که کافر و بی پروان ده لاین:
خوا مه به سستی چیه به له م نمونه به دا؟ زوړیکې پی گومپاده کات و زوړیکې
تریشی پی هیدایه ت و پښمونی ده کات به لام دیاره که جگه له لار و ویر و
یاخی و تاوانباران که سی تری پی گومپا نابیت.

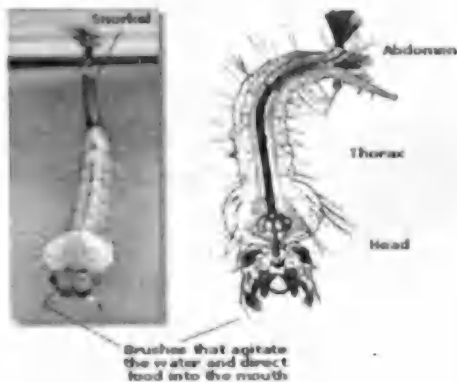

بوچی خوی گه وره له
هینانه وه ی میښووله به
نمونه شهرم ناکات؟ چونکه
هق و پراستی به و زاتی خودا
کومه لیک سیفه تی سهیری
پیداوه.

میښووله له میرووه
دوبالیه کانه و له گه ل میښدا

لە هەمان خێزان، مېشوو لە هەموو جیھاندا هەن جگە لە جەمسەرەکان و لە بەرزایی ٥٥٠٠ مەتر و نزمایی ١٢٥٠ مەتر لە ئاستی پووی دەریاو.

مېشوو ٣٤ پەگەز یان جۆری هەیە و ٣١٠٠ پۆل دەگرێتەو. لە ماوێ ژیا ئیدا نزیکەي هەزار گەرا (لە هەر جارێکدا ١٧٠ گەرا) لە ئاوی وەستار (مەنگدا) دادەنێت. ... مێیەي مېشوو لە گەراکانی پێیە بەهۆی وەرگری هەستیار کە لە ژێر سکیدا هەن لە جیگایەکی گونجاو دەگەرێت بۆ دانانی گەراکانی، کە جیگایەکی دۆزییەو دایاندەنێت. درێژی هەر گەرایەک لە ١ ملی مەتر تێپەڕناکات. لە دواي دانانی گەراکان کە پەنگیان سپییە و لە دواي تێپەڕبوونی ١-٢ کاتر مێر لە کرداری دانانە کە، پەنگەکی بۆ پەش دەگورێت (مەبەست لە پەنگ گۆرینە کەش پارێزگاری و شاردنەو هیانە لە مێروو و بالندەکان، تا نەبنە خۆراکی ئەو زیندەوەرانە)، هەندیکیان بە پێی ژینگە کە یان پەنگیان دەگورن.

پاش ٣-٨ پۆز گەراکان دەتروکێن و کرمۆکەکان دەردەچێن و لە پاش تێپەڕبوونی ٩-١٤ پۆز مېشوو لە یەکێکی کاملی لی پیکدیت و بە هەوادا دەفڕێت.

لە دواي ئەوێ مېشوو لە سەر لەشی کە سێک

(خانەخوێ) دادەبەزێت، بە دەردانی سێکەریکی جیگایی (موضعی) پووی پێستە کە شێدار دەکات بۆ ئەوێ بە ئاسانی خورتومەکی بە ناو پێستە کە دا (وەک دەرزێ) یەک ببات. ئەم خورتومە شەش بەشی لاوەکی تری هەیە

(وەك چەقۆ وەهان) خورتومەكە لەسەر پووی پێستەكە جێگیر دەكەن تاكو بە ئاسانی بچیتە نیو نزیكترین خۆینبەری پووكاریبەو، ئەم میروو توانایەکی باشی هەیە لە جیاکردنەوە و هەستکردن بە خۆینبەرهكان، مێشووڵەكە پێستەكە كوندەكات و پاشان خۆین دەمژیت... نەینی گواستەوێ نەخۆشی بەهۆی مێشووڵەو لە كرداری هیلنجدانیاوەتی كە لە هەموو مژینێكی خۆیندا دەيكات، ئەوێ مژیبووەتی لە لەشیكەو دەبیات بۆ لەشی كەسێكی تر تا لەكۆتاییدا ژەمه‌خواردنێكی نوێ بەدەستدێنێت.

مێشووڵە لە پزێن (لیك)ـەكانیدا ماددەیه‌كی دژەمەین هەیە وەك (EDTA) وایە، وەها لە خۆینە مژاوێكە دەكات بە بەردەوامی هەر بە شلی بمینێتەو و ئاسانیش بچیتە لەشیەو و دووبارە لەسەر لەشیكی تر بیهێنێتەو.

كاتێك مێشووڵە ئامانجێك دەدۆزێتەو جێگایەکی دیاریكراو بەهۆی خورتومەكەیه‌و دیاریدەكات... مێشووڵە دەرزیبەکی بە داپۆشەریكی تایبەت داپۆشراوی هەیە، هەركات خۆینی مژی دەریدەكاتەو. پێست بەهۆی ئەم دەرزیبەو كۆن نابێت، بەلكو بەهۆی لیوی سەرەوێه دەبیست كە وەك چەقۆ وەهایە و لیوی خوارەوێشی ددانی لاری پووێ ناوێهێتەو.

لیوی خوارەوێ كاری (مشار) دەكات واتە وەك مشار دەجولێت و بەهۆی لیوی سەرەوێ پێستەكە شەق دەكات، هەر لەجێگای شەقبوونەكەو دەرزیبەكە دەچیتە ژوورەو تادەگاتە خۆینبەر و كرداری مژینەكە دەست پێدەكات. لەماوێهێكی كورتدا ئەنزیمەكانی لەشی كەسێك كە خۆینی دەمژیت هەڵدەستێت بە مەیانندی خۆین لەو جێگایەدا، بەلام مێشووڵەكە ماددەیه‌ك لە لەشیدا دروستدەكات و بۆ خۆیننێنەری مژوێ دەردەكات لەو

ناوچەيەدا، ئەوەش بۆ پێگەگرتن لە مەياندنى خوین، بەوجۆرەش کارى مژینەکە تەواو دەبێت.

ناسراوترین جۆرى مېشوو له (ئەتوفيلس)ـە کە ترسناکترین جۆريانە و مېکروبی نەخۆشى مەلاريا دەگوێزێتەو. مېشوو له پێژەى ٩٠٪ى ئەو نەخۆشیانە دەگوێزێتەو کە بەهۆى مېرووەکانەو توشى مړۆف دەبن.

نێرەى مېشوو له خۆراکى لەسەر مژینی پووەک و گول و گولۆهکانیانە، بەمجۆرە تەنها مېهەکان خوینی ئاژەل و مړۆفەکان دەمژن. وەک لە ئایەتەکەدا مېشوو له (بعوضه) بە مئ هاتوو... نهيى تاييه تەندىتیشى لە مژینی خوین گەرانى تەبەدوای سەرچاوەى پڕۆتیندا بۆ بەرەمەهیتان و پێگەياندى گەراکانى، ئەو جەخت دەکاتەو لەسەر مژینی خوین تا پارێزگارى لە وەچەى خۆى بکات.

مېشوو له ئامیڕیکى زۆر هەستیارى هەستکردن بەگەرمى هەيە (ئەندازەى هەستیارىيەکەى ١٠٠\١ پلەيە). بەکارهێنانى تیشکى ژێر سور لەو شەبەنگەدايە کە مېشوو له تەوانیىت بيبینیت و بەهۆيەو لە توانايدايە هەست بەکەسى خەوتوو و بیداربکات، جیاوازی بکات لەنێوان دايک و باوک و مندال و تەنانەت ئافرەتى سکپ و ئافرەتى تردا.

مېشوو له ١٠٠ چاوى کۆکراوەى هەيە لە دوو چاوى ئاویتەدا کە بە سەریەوہيەتى بەشیوہى شانەى هەنگوین. چاوەکانى مېشوو له ئاماژەکان وەرەدەگرن و بۆ دەماخى دەگوێزنەو.

ئەم مېروو ٤٧دەدان لە دەمیدا هەيە و وەک هەر مېروویەکى تر دوو شاخى هەستیارى هەيە و سکی لە ٧ بەش پیکدیت و سورپیکى سادەى خوینی هەيە. شەش قاچى هەيە لەگەل دوو بالى لاواز و تەنک لەپشت دوو بالە گەورەکەيەو.

بنه مای کۆنه ندامی هه ناسه دانی کرمۆکه ی میثووله (Lervae) لوله یه کی ناویۆشه که به ره و دهره وه ی ئاوه که دهریده کات تا به هۆیه وه هه ناسه بدات. کرمۆکه که به هه لگه پاره یی له ئاوه که دا خۆی نقوم کردووه، بۆ ڕیگرتن له چوونه ژووره وه ی ئاوه بۆ نیو ئه و لوله یه میثووله که مادده یه کی که تیره یی دهرده کات... ئه م میرووه له پێی ئه و لوله یه وه هه ناسه ده دات و هه یچ ئاویکیشی تی ناچیت.

(٣) ھېستەر (البغال - Mules)

خوای گەورە دەفەر مویت: ﴿وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ النحل/٨، واتە: ئەسپ و مایین و ھېستەر و گویدریژی (بۆ بەدھێناون تا بۆ) سواری و گواستەو بە کاریبھێنن. (سەرەپای) دیمەنی قەشەنگیان. و شتی تریش دروستدەکات (کە ئیستا ئێوھ) نایانزانن.

ھېستەر دوو پرەگی کە لە جووتبوونی گویدریژ و ئەسپەوھ دروستدەبێت. قەبارە ی ئەسپ وەر دەگرێت و سێفەتی گویدریژی ھەیە. بۆیە ئەو ی دروستدەبێت بە ھێزترە، ئەو ی زیاتریش بە ھێزی دەکات نە زۆکییە کە یەتی. ھۆکارە کەشی ئەو یە کە ژمارە ی

تاکی کرۆمۆسۆمی ھەیە (٦٣ کرۆمۆسۆم)، لە ئێوھندی کرۆمۆسۆمەکانی گویدریژ (٦٢ کرۆمۆسۆم) و مێیە ی ئەسپدایە کە ژمارە ی کرۆمۆسۆمەکانی (٦٤ کرۆمۆسۆم) ە.

(٤) مانگا (البقره - Cattle)

مانگا له چه ند جیگایه کی قورئانی پیروژدا ئاژده ی پیدراوه و
سوره تیکیش به ناویه وه ناوئراوه.

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿قَالُوا أَذْعُ لَنَا رَبِّكَ يُبَيِّنُ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ
إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا يَكْرُ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ فَأَفْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ﴾ ٦٨ قَالُوا
أَذْعُ لَنَا رَبِّكَ يُبَيِّنُ لَنَا مَا لَوْ نُهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ
لَوْ نُهَا قَسْرُ النَّظِيرِ ﴿٦٩﴾ قَالُوا أَذْعُ لَنَا رَبِّكَ يُبَيِّنُ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشْبَهُ
عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ
وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيبَةَ فِيهَا قَالُوا لَنَنْ جَنَّتْ بِالْحَقِّ فَذَبْحُوهَا وَمَا

كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿البقرة/ ٦٨-٧١﴾ واته: وتیان له په روه ردگارت داوا بکه
بو مان بوونبکاته وه نه و مانگایه چونه؟ موسا وتی: خوا ده فه رمویت: نه و
مانگایه نه پیره و نه پارینه به لکو میانه ساله (نیتر نه وه نده قوولی
مه که نه وه) چ فه رمانیکتان پیدراوه جیبه جیی بکه ن. که چی وتیان: له
په روه ردگارت داوا بکه بزانی نه رهنگی چونه؟ موسا وتی: خوا ده فه رمویت:
نه و مانگایه په رهنگی زه ردی توخه، ته ماشاکه رانی به سه یرکردنی دلخوش
ده بن. که چی هه ر وتیان: له په روه ردگارت داوا بکه تا به ته واوی بو مان
بوونبکاته وه بزانی نه م مانگایه چو ن مانگایه که؟! به راستی نه م
مانگایه مان بو نادو زریته وه، نه گه ر خوا ویستی له سه ر بیته ده یدو زینه وه و
ریمان لیی ده که ویت. موسا وتی: خوا ده فه رمویت: نه و مانگایه هیشتا

پانە ھيتراوە، بۆ جووت کردن و زەوى کيژان و ئاوديرى کشتوکالى پى
نەکراو، يەک پەنگ و پەلە پەلە نيبە. ئەوسا وتيان ئا ئىستا ئيتەر ھەوالى
پاستەقینەت پيدايىن (ئيتەر دواى ھەول و کۆششیکى زۆر بەدەستيان ھيئا) و
سەريان بېرى، ھەرچەندە خەريک بوو ئەو کارە نەکن.

چۆنيەتى ھەلبژاردنى باشترىن مانگا و گرنگترىن خەسلەتەکانى، وەک لە
ئايەتەکاندا ئاماژەى پيدراو ھەپپى پاي زانايانى پافەکارى قورئان ئەو ھە
کە: (١) تەمەنى مامناوئەند بىت، زۆر تەمەن کەم نەبىت شير بەرھەم
نەھيئت ياخود کەم بەرھەم بىت، پيريش نەبىت کە ديسانەو ھەبەرھەمى
شیری کەم بدات. زانيارىيەکی چەسپاوە کە مانگا دواى دووھم و سيبەم
جاری زاینی، واتە تەمەنى ٤-٥ سالانى بەرھەمیکی زۆر دەدات و پاشان
ورده ورده بەرھەمەکی کەم دەبیتەو.

(٢) پەنگى زەردىکی تۆخ بىت، واتە زۆر مەیلە و سىپی بىت. پەنگى
سپيش ديسانەو ھەبەرھەمى پەيوەندى بە بەرھەمەتەو ھەبەرھەمى
و پووناکی دەداتەو (بەپچەوانەى پەنگى پەشەو ھەبەرھەمى و
بەو ھەش بەرھەمى کەم دەبیتەو بەتایبەت لە وەرزی ھاویندا) ئەمە
لەکاتیکدا کە

بەرھەمى مانگای
سىپی لە ھاویندا
بەرھەمەکی
زۆرە بەھەمان
تیکرایىیەکانى
زستان.

(٣) مانگاگە بە ھێز بێت و شەکەت نەبووبێت و بۆ کێڵان بەکارنەیت، چونکە ھەموو ئەمانە لە سەر حسابی بەرھەمەکی دەبێت، کەمی دەکاتەوہ.

(٤) ھەروەھا ھیچ نەنگییەکی دیار لە لەشیدا نەبێت.

ئەو خەسلەت و پێوەرانە لە لایەن زانایەکیان پەسپۆر و پزیشکیکی فیتیرنەری یاخود ئەندازیاری بەروبوومی ئاژەلییەوہ نەگوتراون، بە لکو لە نیگادا لە لایەن زانای ھەموو شت و خوای جیھانیانەوہ ھاتووہ.

مانگا لە ھەموو جیھاندا ھەبێت جگە لە ناوچە ساردەکان. لە لەوێرگا و میترگەکاندا بە خێو دەکرێت لە پێناو گوشت و شیر و پێستە کەیدا. ھەروەھا بە کار دەھێنرێت بۆ کێڵان و پراکتیشان و ھەندێجاریش ھەلگرێتی قورسایەکان. شاخیکی مامناوەندی ھەیە. ماوہی سکپیری ٢٨٥ پۆژە و کیشی بێچووە کە ی دوا ی زاینی نزیکە ی ٣٠ کیلوگرامە کە پێویستە پۆژانە ٨ لیتر لە شیر ی دایکە کە یی پێدەری.

لە پێنمایەکانی پێغەمبەرە (ﷺ) کە گوشتی مانگا نەخۆشی پێوہیە و شیرە کەشی دەرمانە. گوشتە کە ی گرفتبوون دروستدەکات بە ھۆی پێشالە ئالۆزەکانییەوہ، بە لām دەربارە ی شیرە کە ی لە م دوا ییانە دا دۆزرایەوہ کە ترشە لۆکی چەوری ناتیری تێدایە لە جۆری ئۆمیگا-٣ (لە دیارترینیان Prostaglandin) بە کە بەرگریکردن (مناعة) ی لە شە ی ئەو کە سە ی دە یخواتەوہ، دژی نەخۆشییەکان زیاد دەکات.

گوێرە کە بێچووی مانگایە، مانگا لە دوا ی ٩ مانگ گوێرە کە یە کە دەبێت و ماوہ ی ٨ مانگ لە لایەن مانگا دایکە کەوہ بە خێو دەکرێت و چاودیری دەکرێت، دەگونجێت لە و ماوہ یە دا گوێرە کە کان گژوگیا بخۆن.

ناوی گوێرەكەش لە قورئاندا هاتووہ: ﴿فَرَاغَ إِلَىٰ أَهْلِهِۦ فَجَاءَ بِعِجْلٍ
 سَمِينٍ﴾ الذاریات/۲۶. واتە: ئیتر خۆی دزییەوہ و چوو بەھاواری خیزانی،
 گوێرەكە یەکی قەلەویان بوو (سەری بېری و سووریان کردەوہ و) هیئای.
 خوای گەورە دەفەر مویت: ﴿وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً ۚ نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِۦ
 مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ﴾ النحل/۶۶. واتە: بەپاستی لە
 بوونی مالات (و زیندەوہ رانی جۆراوجۆردا) پەند و ئامۆزگاری ھەبە بۆتان و
 جیگای سەرئەنج و تێرمانە، لەنیوان ئەو شتانە ی لە سکیاندا ھەبە،
 لەگژوگیای ھەرسکراو و خوێندا، شیریکی پاک و بێگەرد و خوش و بەتام
 (پەر لە ھەموو ماددە یەکی خۆراکی) پیشکەش بەئێوہ دەکەین تا بینۆشن.

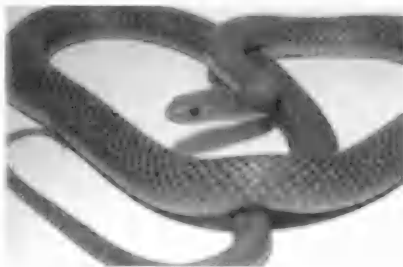
(٥) مار (الثعبان - الحية - Snake)

خوای گه وره له باره ی مار ه گه وره که ی موسا پیغه مبه ره وه (سه لامی خوای لیبیّت) ده فه رمویت: ﴿فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ﴾ الأعراف/١٠٧. واته: (موسا) گۆچانه که ی فرییدا و ده سته جی بوو به ماریکی ئاشکرا.

(ثعبان) ماریکی گه وره و دریژه و هه ندیجار مه به ست لی ی ماری نی ره. نه مجوره له زۆربه ی خشوکه کان زیاتر توانای ژیا نی هیه له بوارگه لی فراوانی گه رمیدا. به دریژکوله یی له شی جیا ده کریته وه که هیچ په لیکی نییه. برپه ی پشتیشی جوړیک جو له ی هیه ده توانیت بازیدات، مار پیلوی نییه بۆیه چاوی داناخات.

هه ندیک له مار ه کان به ده وری نیچیره که یاندا پیچ ده خوون و په ستانی ده خه نه سه ر و ده یکوژن و پاشان لوشی ده دن. مار ده توانیت نازله لی گه وره تر له سه ری خو ی بخوات. هه یانه ده توانیت ئاسکیک بکوژیت و بیخوات به هو ی نه وه وه که ده توانیت کو ی ئیسکی ده می پیکه وه بجولینیت، چونکه کاکيله کانی پیکه وه نه به ستراون.

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿

فَأَلْقَى مُوسَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثَلَاثُ حَنَاقٍ ﴿٤٥﴾ (تلقف) واته به خیرایی و باشی نیچیره که ی ده خوات. ئایه ته که واته: موسا گۆچانه که ی فرییدا، هه رچی درۆ و

دەلەسە و گوريس و داريان هەبوو، هەر هەمووى هەلگوشى و لەناوى دا.
ژار تاکە ھۆکارى خۆپاریزی مار نىيە، ماری گژوگيايى نەوروپى
بە دەردانى شلەيەکی بۆن ناخۆش پارێزگاری لەخۆی دەکات. ماری لوت
چە ماوەش خۆی وەک مردوو پیشان دەدات و بە پشتدا خۆی
هەڵدەگیرێتەو. زۆرینەى مارەکان ژاریان هەيە وەک (ماری کۆبرا) کە لە
هیند و چین هەيە و هەندیکیان درێژیان دەگاتە پێنج مەتر و زیاتریش.

لەبارەى جولەى مارەو خۆای گەرە دەفەر مویت: ﴿قَالَ لَهَا فَإِذَا هِيَ
حَيَّةٌ تَسْعَى﴾ طە/ ۲۰. واتە: هەر کە فریى دا، بوو بە ماریکی زیندوو،
بەخیرایى دەجولایەو.

لەپاستیدا ماری درەختان دەجولێن و بەنیو درەختەکاندا بەخیراییهکی
زۆر خۆدەخلیسکێتن و دەجولێن. ماری بیابانیش بەشیوەیەکی لولپێچی
دەجولێن تا لەنیو لمی بیاباندا خۆنوقم دەکەن (ئەم کارەش وەک هەلاتن
لە گەرمای بیابان ئەنجام دەدەن).

مارە دەریاییهکانیش (کە لە پۆلی ماسییهکان دادەنرێت) زۆربەیان بۆ
هێلکەدانان بەرەو کەنارەکان ناچن، بەلکو هەر لە لەشی خۆیاندا هێلکەکان
دەتروکێتن و بێچووی زیندوو لە دایک دەبێت و دەشتوانێت مەلەبکات. ئەم
مارانە بەتەواوی ئاوین و لوتیان زمانەى تایبەتى هەيە پێى لە
چونە ژوورەو هەى ئاو دەگرێت بۆ نیو لەشیان.

(۶) کولله (الجراد – Grasshopper)

کولله له پۆلیکی میرووه کانه. پێیه کانی دواوهی درێژن و یارمهتی دهدهن له بازدان و جیگیربوونیدا. هه ندیجار سوپایه کی ژماره زۆری کولله کۆده بیهوه و بۆ دووری زۆر کۆچ دهکهن، نه گهر له سه رکێلگه یه ک نیشته نه وه نه وکاته هه رچی دانه ویلّه و به ره مه می کشتیاری نه و کێلگه یه یه خراب و ویرانی دهکهن. خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿خُشْعًا أَبْصِرْهُمْ يُخْرَجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُّنْتَشِرٌ﴾ القمر/۷. واته: (خوانه ناسان) چاویان شۆره و شه ره زارن، له ناخی زه وییه وه دینه ده ره وه، هه روه ک لیشاوی کولله ی زۆر (په وکاری زه وی داده پۆشن).

له وه رزی هیلکه داناندا کولله به هۆی پاشووی له شه یه وه چال دروسته کات و له قوولایی نه و چالانه دا هیلکه کان داده نیت که ماده ده یه کی زوو په قبووی پێوه یه. له ماوه ی دوو هه فته دا هیلکه کان ده تروکێن و کرمۆکه ی بچوکی کولله ی تێدا ده بیت که توانای بازدانیان هه یه.

کولله

له سه رگه لای

په وه ک ده ژێ و

گاز و قولاپی

تایبه تی هه یه

بۆ قرتاندن و

کرۆژتنی گه لای دره خته کان، پاش ماوه یه ک پێسته که ی ده گۆریت و ده بیته کولله یه کی کامل. کولله جوړیک په رده ی هه یه پێیده لێن (Tympani)

كە ۋەك پەردەى گۆى وايە و بەرپەرسى ۋەرگرتنى لەرەلەرە دەنگىيەكانى دەنگى بالەكانى ھاوپى كۆللەكانى كۆمەلەكەيەتى. ئەو پەردەيەش لە بەشى خوارەۋەى دوو بالى پېشەۋەيداىە. دوو بالى كاملىشى لەپشت دوو بالى پېشەۋەى ھەيە. دوو چاۋى پېكھاتە سادەى لەگەل دوانى ئاۋىتەدا ھەيە. ئەۋەى وادەكات كىشى كۆللە سوک بىت بوونى كىسى ھەوايى ناۋەكىيە لەنزىك پوۋى لەشىدا، ئەم كىسانە دەرچەى دەرەككىيان ھەيە بەنىۋ پىستىدا.

(۷) گویدریژ (الحمار - Donkey)

خوای گه وره ده فەر مویت: ﴿وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاعْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنْ أَنْكَرَ
الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ﴾ لقمان/۱۹. واتە: (هه ولێده) له پۆشتندا
مامناوه ندیپانه بپۆ، به رهو ئامانجیکی چاک ههنگاوینی، به دهنگی هیواش و
له بار گفتوگۆ بکه و بدوێ، چونکه به راستی ناخۆشترین دهنگه کان دهنگی
گویدریژه.

ئهم گوتاره له سه ر زمانی لوقمانی حه کیم هاتوو کاتی که ئامۆژگاری
کۆپه که ی ده کات و داوای لێده کات دهنگی نزم بکاته وه، چونکه دهنگی
به رز ناخۆش و بێزارکه ره و به ژاوه ژاو داده نریت و زانایانیش به ژینگه
پیسکه ری داده نین. گویدریژ به دهنگه ناخۆشه که ی (زه پینی) به ناویانگه
که ناخۆشترین و بێزارکه رترین دهنگه.

زانایان ئاشکرایان کرد هه ر گویدریژێ که دهنگی که تایبه تی خوێ هیه و
ده کریت به هۆیه وه له وانی تر جیا بکریته وه. هۆکاری ناخۆشی دهنگی له
که م جولان و غار نه دانیایه تی.

خوای گه وره ده فەر مویت: ﴿وَالْعَدِيدِ ضَبْحًا﴾ العاديات/۱. واتە: سویند
به و ئه سپانه ی (که به ره و گۆره پانی جیهاد) به گرمه و پرمه غارده دن.
(ضبح) حیلاندنیکی سوکه و بێزارکه ر نییه. ئه سپ به هۆی غارغارینییه وه
به ده سته ی ناوه، چونکه له وه وه هه موو چه وری ده وری دهنگه ژێیه کانی
توانه ته وه و ئه و ژێپانه ش توشی گه رمبوون و کشان ده بن له پێی وه رزشی
غارغارینه وه، ئه وه ش هه روه ک کشانی ژێکانی ئامێره میوزیکییه ژێداره کانه
تا کو دهنگی که به رز و جوانیان هه بیت.

گويدريژ ئارامگريپەكى گەورە و زۆرى ھەيە و بە ئاسانى بە پيگاي بەردين و سەختى شاخەکاندا پي دەکات، ھەر ھە دەتوانيت بۆ ماوھەك بەبي ئاو پڙى و دەشتوانيت ئاوى سوپر بخواتەوہ. گويدريژ لە دوزمەکانى پادەکات و خۆدە شارپتەوہ بە لام ئەگەر ھيرشى کراپە سەر گاز دەگریت و جوتەپيى دواوھشى بۆ بەرگري لەخۆکردن بە کارديتيت.

گويدريژى کيوى لە ئەفريقا ھەن و بە پيستە ھيلکاريپەکانيان لە گويدريژى ئاسايى جيا دەکريپەوہ. (لە باسى گويدريژى کيويدا کورتە باسيكى ئەمجۆرە يانمان کردوۋە).

(۸) نههنگ (الحوت - whale) و ماسی

(السّمك - Fish)

خوای گه وره دهفه مویّت: ﴿وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذَبٌ فُرَاتٍ سَافِعٍ
شَرَابُهُ، وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَمِن كُلِّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً
تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاحِرَ يُنْفَوْنَ مِنْ فَضْلِهِ، وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾

فاطر/۱۲، واته: ههردوو جور دهریا وهك يهك نین، یه کیکیان ناوی سازگار و
خوش، ئهوی تریان سویر و تال، له ههردووکیان گوشتی تهپ و تازه
دهخون، جوره ها شتی گرانبه ها دهرینن و له بهری دهکهن و خوتانی پی
دهپازیننه وه. ئینجا که شتییه کان ده بینن ئاوه که لهت دهکهن و (به ناسانی
پاییدا ده پون) تا له به خششه کانی په روه ردگار به هره وه ر ببن، به لکو
سوپا سگوزاریش بن.

پیغه مبه ر (ﷺ) فهرمویه تی: ﴿دوو مردوتان بو حه لال کراوه نههنگ
(ماسی) و کولله﴾ سنن ابن ماجه.

نههنگ و ماسی ته نها به دهرهینانیان له دهریا و ئاو دهمرن، یاخود
هه ر به هوی پیدا که وتنی ته ورژمه گهرم و سارده کانه وه دهمرن و

سه رده که ونه سه ر پووی
دهریا خویداره کان، ئه مه ش
حه لاله و هیچ مه ترسییه ک له
خواردنیدا نییه.

دریژی نههنگیکی
پیگه یشتوو ده گاته نزیکی

٤٥ مەتر و کیشەکی ١٥٠ تەن. نه‌هه‌ستانە‌ی لای نه‌هه‌نگ به‌هه‌یزن بیستن و بینین و هه‌ستکردن. نه‌هه‌نگ له‌نیو شیردەرەکاندا خاوەنی گه‌وره‌ترین مۆخه. نه‌هه‌نگی شین گه‌وره‌ترین و قورسترین شیردەرە. زۆری نه‌هه‌نگەکان به‌گۆمەل دهرژین و ده‌توانن تا قوڵایی ٣ کیلۆمه‌تر بچنه‌ ژێر ئاوه‌وه، جارجاره‌ بۆ هه‌ناسه‌دان دینه‌ سه‌ر پووی ئاو و له‌پێی ده‌رچه‌یه‌که‌وه‌ له‌سه‌ره‌وه‌ی کاسه‌ی سه‌ری هه‌وا به‌کارهاتوو‌هه‌کی نیو سیه‌کانی ده‌کاته‌ دهره‌وه‌. نه‌هه‌نگ ده‌توانیت ماوه‌ی ١٥ خوله‌ک له‌ژێر ئاودا بمینیت‌ه‌وه، نه‌هه‌نگه‌ گه‌وره‌کانیش سی ئه‌وه‌نده‌ی ئه‌وکاته‌ ده‌توانن بمیننه‌وه.

گوشتی نه‌هه‌نگ سوودگه‌لی گه‌وره‌ی هه‌یه، بپکی زۆر له‌ پرۆتینه‌کانی تێدایه‌ که‌ به‌هایه‌کی خۆراکی گه‌وره‌یان هه‌یه، هه‌روه‌ها ده‌وله‌مهنده‌ به‌ ترشه‌ نه‌مینیه‌کان و پێژه‌یه‌کی به‌رز له‌ فوسفۆر که‌ بۆ پیکهاته‌ی شانه‌کان و ئیسکی مندال گرنگه‌. جگه‌ له‌وانه‌ش کالسیۆم و فیتامین (A) تێدایه‌ که‌ بۆ سه‌لامه‌تی بینایی و پێست بایه‌خی گه‌وره‌یان هه‌یه.

له‌ گرنگترین سووده‌ پزیشکیه‌کانی زه‌یتی نه‌هه‌نگ: پێژه‌ی کۆلیسترۆل داده‌به‌زینیت و په‌ستانی خوین که‌مه‌کاته‌وه‌ و پێی له‌ هه‌وکردنه‌کانی پێست و جومگه‌کان ده‌گریت.

خوای گه‌وره‌ ده‌فه‌رمویت: ﴿أَجَلٌ لَّكُمْ صَيِّدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلْغَيَّارِ وَحُرْمٌ عَلَيْكُمْ صَيِّدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرْمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ المائدة/٩٦. واته‌: خواردنی زینده‌وه‌رانی ده‌ریایی حه‌لاله‌ بۆتان، هه‌ر خواردنی‌کیش له‌وان وه‌رگیریت، هه‌روه‌ها بۆ ئه‌وکه‌سانه‌ش که‌ له‌سه‌فه‌ردان و پاوی زینده‌وه‌رانی ده‌شتیی و کێوی لیتان حه‌رامه‌ هه‌تا له‌ ئیحرامدا بن، له‌و خواجه‌ بترسن که‌ ده‌گه‌رینه‌وه‌ بۆلای و بۆ لێپرسینه‌وه‌ کۆتان ده‌کاته‌وه‌.

(صَيِّدُ الْبَحْرِ) له ئایەتە کە دا مە بەست هەموو ئەو یە کە پاودە کرایت له نه هەنگ و ماسی و... بە لام (وَطَعَامُهُ) پاقە کارانی قورئان دەلێن ئەو ی بە مردوویی له دەریاوه بە دەستدیت، ئیستا ماسی دەگریتهوه.

ماسی دەکرایت بە دوو جورەوه: جوریکیان ئیسکییه و پەیکەری ناوهوهیان ئیسکی پاستەقینە ی هەیه و دووه میش کرکراگەییە... ماسییەکان خۆیان پۆلێکن و جیاوازن له نه هەنگە شیردەرەکان بەو ی گەرا دادەنێن. بەهۆی کەوانە ی پیشودارەوه هەناسە دەدەن نە ک بەهۆی سییهوه و تەنها له ناو ئاوییدا هەناسە دەدەن. ماسی بەهۆی جولە ی کلکییهوه بۆ پیشەوه پالێ پێوه دەنرێت و پەره کە کانیشی ئاراستە ی جولە ی پێکدەخەن. هەندێ ماسی له ئاوی شیرین و هەندیکێ تر له ئاوی سوێردا دەژین. زۆریه ی ماسییەکان بە پوله کە داپۆشراون.

له قوولایی کیلۆمەترێک یان زیاتری دەریادا ماسی شیوه سەیر دەژین،

پەنگیان زیاتر سوور و
پەشە. له تەنیشته کانی
هەندیکیاندا پەلە ی
تاییه تی هەن کە پووناکی
مەیلە و سپی دەر دەکەن.

(۹) به راز (الخنزیر - pig)

خوا ی گه وره ده فه رمویت: ﴿قُلْ هَلْ أَنْتُمْ بِشِرِّ مِّنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مَن لَّعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْفِرْدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ أُولَئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ عَن سَوَاءِ السَّبِيلِ﴾ المائدة/۶۰. واته: (پییان) بلی: نایا هه والی له وه خراپترتان بدهینی که کئی زهره رهنده و پاداشتی سامناکی بوخوی مسوگه رکردوو؟! (له راستیدا هه ر نه وجوره که سانه ن که) خوا نه فرینی لیکردوون و رقی لینه لگرتوون، (هه ندیك جاریش) کردونی به مه یمون و به راز و به بهنده ی هه موو شتیکی ناشایسته. ئا نه وانه جیگا و پیگایان زور ناساز و ناخوشه، زور گومرا و لادهرن له راسته پی و له پیتیازی دروست.

له باره ی حه رامکردنی گوشتی به رازیشه وه ده فه رمویت: ﴿إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخَنزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ النحل/۱۱۵. واته: به راستی ته نها گوشتی مرداره وه بوو، خوین، گوشتی به راز، نه و سه رپرراوانه ی که به ناوی جگه له خواوه سه رده بپرین، لیتی حه رامکردوون، به لام نه وه ی ناچاروو (برسیتی زوری بو هیتابوو، ده کریت له و گوشت و شته حه رامانه ش بخوات به مه رجیک) زیاده ره وی تیا نه کات و فیتری نه بیئت، (ته نها نه وه نده بخوات که له مردن پزگاری ببیئت) بیگومان (له بار و دۆخی ئاوادا) خوا لیخوشبوو و میهره بانه.

له هۆکاره دیاره کانی حه رامکردنی گوشتی به راز نه وه یه که گه وره ترین کوگای میکروب و مشه خوری زیانبه خشه. به شیوه یه ک که ۳۰ جور

نەخۇشى بۇ مەۋە دەگۈزىتەۋە، مەترسىدارتىرنيان كرمى دەزولەيىيە (الدودة الشعرية - Trichiella) و ۲۴ نەخۇشى قايرۇسى كە ديارتىرنيان ئەنفلۇنزاي بەرازە و ۱۵ نەخۇشى بەكتىرى كە مەترسىدارتىرنيان نەخۇشى (الحمرة - Erysipelothrix) يە، ۳ نەخۇشى (فطرية) و ۱۰ نەخۇشى خۇراكى ۋەك قەلەۋى و بەرزىبونەۋەى كۆلىستروۆ (ھەموو ۲ كىلوگرامىك گۆشتى بەراز كىلۇيەك چەۋرى تىدايە واتە بەپىژەى ۰.۵٪، بەرامبەر بەۋە گۆشتى مەپ پىژەى ۰.۱۷٪ و مانگا ۰.۵٪ چەۋرى تىدايە). پىژەى كۆلىستروۆ لە چەۋرى بەرازدا بۇ مەپ بۇ مانگا يەكسانە بە ۹ : ۷ : ۶.

ھەروھە گۆشتى بەراز چەند نەخۇشىيەكى دىكەش توشى مەۋە دەكات ۋەك پەقبوونى خوينبەرەكان و پەستان و شىرپەنجە.

لە ھۆكارەكانى ترئەۋەيە چەۋرىيەكەى كە ناتوانرئىت لە گۆشتەكەى جىابكرئتەۋە پىژەيەكى زۆر كېرىتى تىدايە، گۆشتەكەى بىرئكى زۆر ترشى

(بۆلىك)ى تىدايە و ھەموو ئەۋانەش ئازاردەرن و ھۆكارى شىرپەنجەن.

سەلمىتراۋە ئەگەر چەۋرى بەراز بخورىت ئەۋا لە چەۋرى نىۋ لەشى كەسەكەدا ھەمان

پىكھاتەى چەۋرى بەرازەكە دروستدەبىت (ھەر بۆيە ئەگەر لە حالەتى بىرسىتئىيەكى زۆردا مەۋە ناچارى خواردنى بوو پىۋىستە تىرى لى نەخوات و بە ۳ پاروۋ دەستەلگىت).

ئەو كەسەي گۆشتى بەراز دەخوات سروشەت و پەفتارەكانى وەردەگریت، وەك مەيل نەبەون لە مېيە و كۆمەلێك خەسلەتى بەدى تر. لێكۆلینەوێ زۆر هەن پەفتارى مڕۆڤ پەيوەست دەكەن بە خواردنى گۆشت و بەرھەمى ئەو ئاژەلەي دەخوات. بۆنموونە ئەو كەسانەي گۆشتى وشتەر دەخۆن بە ئارامگرى و بەرگەگرتن جىادەكرێنەو، ئەوانەش كە زیاتر گۆشتى مەپ دەخۆن هێمن و لەسەرخۆن و... بەوجۆرە.

بەراز تەمبەلە و حەزى بە پووناكى نىيە، حەزدەكات بخوات و بخەوێت و زۆرىش چلێسە، چەند تەمەنىشى زیادبكات تەمبەلتر دەبێت. هېچ وەرە و ئىرادەيەكى جەنگ و بەرگرى لەخۆكردنىكى نىيە. هەموو شتێك دەخوات، تەنانەت كەپوو و كرم و مارىش... ئاژەلێكى پيسوچەپەلە و حەزى بە خۆوێردانە لە قور و لیتە.

بەراز لە سەرچەم كىشوەرەكانى جىهاندا هەيە جگە لە كىشوەرى جەمسەرى باشور. بەرازى كىوى بە ناشىرینترین شىردەرەكان دادەنرێت لە دیمەنىدا. پووخسارى درێژكۆلەيە و چوار شىۋە كەلەبە لە دەمىوێ دەرچوون، چاوەكانى بچوكن... ئەم بەرازانە خێرايان دەگاتە ۵۰ كىلۆمەتر لە هەر كاتژمێركدا، كاتێك دەپوات كلكى بەرزەكاتەو. مېيەي بەرازى كىوى لە هەر زانىكیدا ۲-۱۲ بېچووى دەبێت، بەلام بەرازى مالى ژمارەيەكى زیاترى دەبێت. ماوەي سكرېشى ۵-۳،۵ مانگە و بېچووەكانىشى تارادەيەك قەبارەيان گەورەيە.

(١٠) ئەسپ (الخیل - Equine)

خوای گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَنِيِّ الصَّافِنَاتُ الْإِجَادُ (٣١) فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ (٣٢) رُدُّوَهَا عَلَيَّ فَنَظَّفَقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ﴾ ص/ ٣١-٣٣. واته: ده‌مه و ئیواره‌یه‌ك نه‌و ئەسپ چاكانه‌ی (كه ئاماده‌كرايون بۆ غه‌زا) هێتایان و نمایشیاندا. سوله‌یمان وتی: من هه‌میشه‌ حمز له‌مجۆره‌ كارانه‌ ده‌كه‌م و گرنگی به‌م نه‌سپانه‌ به‌ خێر ده‌زانم (له‌گه‌ڵ نه‌وه‌شدا نابێت ببنه‌هۆی نه‌وه‌ی) كه له‌یادی په‌روه‌ردگارم بێناگام بکه‌ن و یادی فه‌رامۆش بکه‌م، (ئه‌سپه‌كان) غاریان کرد تا له‌چاو ونبوون. (له‌وه‌ودوا سوله‌یمان فه‌رمانی دا) كه بیانگیژنه‌وه‌ (و كه گه‌رانه‌وه‌ بۆلای) ده‌ستی هێنا به‌ پان و ملیاندا.

ئه‌سپ ئاسان مه‌شقی پێده‌كری‌ت و فێرده‌كری‌ت، زاگیره‌یه‌کی به‌هێزی هه‌یه‌ و به‌وه‌فایشه‌ بۆ خاوه‌نه‌که‌ی. ئەسپ مانگیکی ته‌واو له‌سه‌ر پێیه‌کانی به‌بێ ماندووبوون به‌پێوه‌ ده‌وه‌ستتیت، هه‌ر به‌وجۆره‌ش ده‌خه‌وێت. قاچه‌کانی ئەسپ درێژ و به‌هێزن، یارمه‌تی ده‌ده‌ن له‌ پاکێشانی گالیسکه‌ و لێدانی هه‌ر هێرشه‌ریک بۆی. کونه‌لوتی فراوانه‌ و نه‌وه‌ش یارمه‌تی ده‌دات له‌ هه‌لمژینی هه‌وای پێویست. دیارترین هه‌سته‌ به‌هێزه‌کانی ئەسپ بریتین له‌: بێنێن و بیستن و بۆنکردن.

ئه‌سپ دوو جۆری سه‌ره‌کی هه‌یه‌: ئەسپی عه‌ره‌بی خێرا كه ئەسپی پێشبرکێیه‌کانن و نه‌و ئەسپی كه له‌ دۆلی ده‌ریای (کلایدیوشار) هه‌یه‌ بۆ پاکێشانی قورسایي به‌کارده‌یت. ئەسپی بچوکیش هه‌ن به‌رزبیاو ده‌گاته‌

نزيكەى يەك مەتر و بيست سانتيمەتر و كيشيان ۲۲۵ كىلوگرام دەيىت.
نەژادى ئەمچۆرە ئەسپە دەگەپىتەۋە بۆ دوورگەى (شتلاند) لە باكورى
(ئوسكتلەندە) و بە (فولابىلا) ناسراۋە.

(۱۱) گورگ (الذئب - wolf)

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ﴾ ۱۳ قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَّخَسِرُونَ ﴿يوسف/ ۱۳-۱۴. واته: باوکیان وتی: من زۆر غه مناک دهیم که ئیوه یوسف بهرن، ده ترسم گورگ بیخوات و ئیوه گوئی نه ده نی و لئی بیئاگابن... وتیان: گه ربییت و یوسف گورگ بیخوات، ئیمه ش کۆمه لیکێ ئاوا به هیز له گه لیدا بین، به پاستی ئیمه زۆر خه ساره تمه ندین.

مه به سستی ئایه ته که گورگ به شیوه یه کی گشتی (هر ره گه زیک)... ئایه ته کان باس له ره فتاری دوژمنکارانه ی که لبه داره کان ده که ن. له و ئایه تانه دا به عقوب پیغه مبه ر (سه لامی خوای لیبییت) له باره ی یوسف وه به کوپه کانی تری ده لییت: "ده ترسم گورگ بیخوات و ئیوه لئی بیئاگابن".

ره فتاری دوژمنکاریش له دوو حاله ت به ده ر نییه: بالاده سستی و سه روکبوون یاخود ترس له بوونی هیزی تر. هه میشه که لبه داره کان ده بینین به دوا ی ته وانه دا

پاده که ن که پاده که ن، یاخود له وه پاده که ن که به دوا یانه وه ن.

گورگ گەۋرەتەر ئىندامى خىزانى كەلپەدارەكان پىكىدىن كەسەگ ۋە
 رېۋى ۋە چەقەل ۋە پشیلە دەگرنەۋە. گورگ لە ۋەرزى زستاندا دەزىت ۋە
 ماۋەى سىكپىشى ۶۵ پۆژە ۋە لە ھەر جارىكدا مېيە ۱-۱۱ بېچۋى دەبىت كە
 لەكاتى لەدايكبۈونياندا كۆين ۋە نابىست.

گورگ ھەستى بەھىزى ھەيە، بىنن ۋە بۆن ۋە بىستنى زۆر ھەستىارى
 ھەيە بەرادەيەك كە دەتوانىت ئاسكىك لەدوورى ۱۶۰۰مەترەۋە بىيىت ۋە
 بۆنى بىكات. كەلپەدارەكان بەگشتى تەنھا چوار پەنجەيان ھەيە بە پەلەكانى
 دواۋەيانەۋە... ناتوانن بە درەختدا ھەلگەپىن، بەلام شەپكەرىكى كارامەن.

(۱۲) میّش (الذباب - Flies)

خوای گەورە دەفەر مویّت: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاستَمِعُوا لَهُ﴾
 إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ. وَإِنْ
 يَسْلُبْنَاهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَفِيدُوهُ مِنْهُ ضَعْفَ الطَّالِبِ وَالْمَطْلُوبِ ﴿
 الحج/۷۳. واتە: ئەو خەلکینە! نمونە یەک هیتر اوەتەو چاک گوێی بۆ
 بگرن: بە راستی ئەوانەو کە لە جیاتی خوا هانا و هاواریان لێدەکن، هەرگیز
 ناتوانن تاکە میشیکیش دروستبکەن، هەرچەندە بۆ ئەوکارە کوێبەنەو و
 (یارمەتی یەکتیش بدەن) و ئەگەر میشەکە شتیکیان لێ بفرینیت، ناتوانن
 پێی بزانی و لێی بسەننەو، لە راستیدا هەم بەتەکان لاواز و هیچ لێنەهاتون
 هەم میشەکەش لاواز و بێهێزە.

میّش کۆلک لەسەر لەش و پێیەکانی هەیە، هەربۆیە بەشداری لە کرداری
 پەڕینی گۆل و پووەکەکاندا دەکات...
 خوای گەورە تەحەددا دەکات مەرۆڤ
 بتوانیت ئەو شتەو میّش دەیگریت و
 دەبیات لێی بسەنیتەو. میّش خورتومی
 هەیە و بەهۆیەو خۆراکەکی دەمژیت و
 لەماوەی چەند چرکە یەکی زۆر کەمدا
 هەرسی دەکات و هەرگیز کەس ناتوانیت
 لێی بسینیتەو (ضَعْفَ الطَّالِبِ
 وَالْمَطْلُوبِ).

ميش خورتومي هه يه خوراكي پيڊه مژيت و زماني هه يه، نه گهر ميش
پيگه وتي خواردنيكي په قى كرد (وهك شه كر) ليكي به سهردا دهكات،
دهتويته وه و خورتومه كه دهيمژيت. ميش چاوي گهره ي هه يه كه
ژماره يه كي زور هاوينه ي شه شي تيدا يه يارمه تي ده دات بۆ بينين به هه موو
ناپاسته كاندا. زوربووني خيرا يه و له هر جاريكدا نزيكه ي ۱۵۰ گه را
داده نيت.

خواردني ميش نه نداميه، يان نازهل ييه يا خود پوهه كي... ميش له پوهي
پولين و پيگهاته ي له ش و هه نديك خووي وهك هه لينجان هه وه
(Regurgitation) له ميشووله ده چيت. ده توانيت ماوه ي ۳-۴
كيلومه تر له خالي ده رچوونيه وه بفريت يا خود گه شت بكات بۆ ماوه ي ۳۴
كيلومه تر. دلي ميش ۱۰۰ جار له خوله كيكدان ليدنه دات.

(۱۳) بالندهی شه لاقه (السلوی - Quail)

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿وَضَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوَىٰ كُلًّا مِّنْ طَيِّبَاتٍ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾ البقرة/۵۷. واته: له ناز و نیعمه ته کانی خوا بۆتان نه وه یه که: ئیمه هه ورمان بۆ کردوون به سیبه ر و گه زۆمان بۆ باراندن و په له وه ری شه لاقه مان بۆ ناردن، ده بخۆن له و پنبق و پۆزییه چا کانه ی پیمان به خشیون (به لām له به ر بۆ دینی و سته میان) تۆله مان لی سه ندن، وه نه بیته ئیمه سته ممان لی کردبن، به لکو هه ر خۆیان سته میان له خۆیان ده کرد.

قورئان ئاهاژە دەدات به وه ی منه تیکی خوا ییه له سه ر نه وه ی ئیسرا ئیل که هه موو پۆژه کانی هه فته جگه له شه ممه خۆراکی پیویستی پیده دان، نه و (سلوی) یه ی خوای گه وره به نه وه ی ئیسرا ئیلی به خشیبوو، بۆ هه رییه که یان به برزاوی ده هات، ده یخوارد و ئیسکه کانی جیده هیشت و له پاشان به فه رمانی خوا ده بووه وه په له وه ره که.

شه لاقه له خیزانی بالنده مالییه کانه و له هه موو جیهاندا هه یه به تاییه ت له دوورگه کاندا وه ک دوورگه ی (مدگشقر) و یابان و گینیای نو ی و نیوزیله ندا و فیلیپین... به کۆچکه ره کانیش داده نرین. شه لاقه چه ند جوړیکی هه یه و له کۆمه لی گه وره دا ده ژین که هه ر کۆمه له ۱۰۰ بالنده یه.

له وهش دهنگێك دروستدهبێت و دۆل و دهشتهكه‌ی كه تییدان پێ له و سه‌دایه ده‌كه‌ن، له‌پاستیدا ئه‌و جه‌نگین و به‌گژییه‌كدا چوونه‌ هیچ شوینه‌واریکی ئازار و برینی سه‌ر و له‌وجۆره‌ لای مه‌ره‌كان جی‌ناهیلت.

مه‌ر ده‌توانی‌ت له‌سه‌ر گزۆگیای كه‌م و زه‌وییه‌کی وشكه‌لانی‌ش بژی. پێویستی زۆری به‌خوێ هه‌یه و ده‌یخوات، چونكه ئاره‌زووی خواردنی زیاده‌كات و فه‌روه‌كه‌ی له‌ حاله‌تیکی باشدا ده‌هیلتیه‌وه و ده‌پاریزێت.

فه‌روه ئه‌و خورییه‌یه كه له‌شی داپۆشیوه و له‌ ئاووه‌ه‌وای سارد ده‌پاریزێت، له‌ هاویندا خوری مه‌ر ده‌بردێته‌وه بۆئه‌وه‌ی كه‌رمای هاوینی له‌سه‌ر كه‌م بێتیه‌وه، له‌ هه‌ر بڕینه‌وه‌یه‌كدا نزیکه‌ی ۲ کیلوگرام خوری به‌ره‌م دێت.

بزن له‌ هه‌ندێك ولاته‌دا به‌ مه‌به‌ستی شیر و گوشت و مووه‌كه‌ی به‌خێو ده‌كرێت. بزن مووی كورته و قاچه‌كانی له‌ قاچی مه‌ر درێژترن و به‌زۆری له‌ ولاته‌ گه‌رم و وشكه‌كاندا ده‌ژین، له‌ پۆیشتن و جوله‌ی‌اندا به‌ وده و ئازاترن.

بزن توانای به‌رگه‌گرینی نه‌خۆشییه‌كانی هه‌یه و ئاسان به‌پێوه‌ده‌برێت و به‌خێو ده‌كرێت... شیر ی بزن له‌ شیر ی مانگا

ئاسانه‌تر هه‌رس ده‌كرێت. مێه‌ی بزنی مای ۱-۳ بێچووی ده‌بێت، له‌دایكبوونی دوانه‌ش زۆر باوه‌.

به لام بزني كيوي له مهر جاريكدا تهنها بيچوويه كي ده بيت و دوانه يي
تيدا زورده گمهنه. بزني كيوي له مهر بهرد و كنده لانه كان ده ژي. له ش پيك
و تاراده يه ك پي جيكين و به هوي هسته به هيزه كاني چاوديري و
به رده واميبه وه پي به لينزيكبوونه وهي دوژمنه كاني نادات. له جوله و
پاكردنيشدا خيرايه.

خوای گه وره ده فره رموي: ﴿وَدَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَخْتَصِمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ
نَفَسَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ﴾ الأنبياء / ۷۸. واته: داود
و سوله يمان كاتيک كه ده باره ي نهو بيستان و كشتوكاله ي كه مهر و
مالاتي هه نديك كه س تيايدا بلاوبوونه وه پرياريان ده ركرد، زيانيان به
كيلگه كه گه ياند و نيمه شايت بووين له مهر نهو داوه ري و پرياره ي
نهوان.

(۱۵) بۆق (الضفدع - Frog)

خوای گەورە دەفەر مویت: ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ
وَالضَّفَادِعَ وَالْذَّمَ أَيْتٍ مُّفْصَلَةٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ﴾ الأعراف/۱۳۳.
واتە: ئیمەش بە لای لافاو و کوللە و ئەسپی و بۆق و خوینمان بۆ ناردن
(بە دەست هەریەکێک لەو بە لایانەو و ماوەیەک دەتلانەو و گیریان
دەخوارد) کەچی هەر خۆیان بە زل و گەورە دەزانی، تا بڵی قەومیکی
تاوانبار و تاوانکار بوون.

لەم ئایەتەدا باسی بۆق کراوە بەوەی سەربازی خوا بوون و بۆ سە
فیرەون و نەتەوێکی نێردران، بەشیوەیەک کە لە خواردنیاندا و تەنانهت
لە دەمیشیاندا هەبوون، تا بە داوایەکی موسا پیغەمبەر (سەلامی خوای
لێبێت) ئەو سزایە لە سەریان هەلگیرا.

بۆق ئاژەلێکی وشکاوەکییە، پێستیکی لوس و خزی ڕەنگ سەوزیان

قاویدی هەیە،

زۆرجاریش

پەلەپەلەن،

چاوەکانی و دەمی

گەورەن و پێیەکانی

دواوەی لـهـوانی

پیشـهـوای

گەورەترن و ئەوێش

يارمەتى بە ئاسانى مەلەکردن و خو نەوم کردنى لە ئاودا و بە باشى بازدانى دەدات.

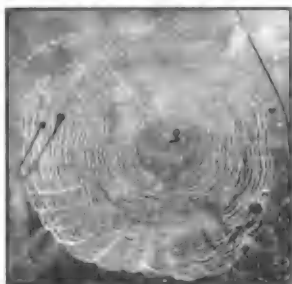
زمانى بۆق لە پيشەوہى دەمیدا چەسپاوه و بۆ ناوہوہ نوشتاوہتەوہ،
لە لاكانى زمانیدا دەردراوى لينج ھەيە و بە جولەيەكى خيرا بۆ مېرووى
ھەلەدەدات و پيۆہى دەلکينيت و کە نيچيرەکەى گرت زمانى بەرەو دەمى
دەگيريتەوہ.

(۱۶) جالجالوکه (العنكبوت - Spider)

خوای گه وره ده فیه رمویت: ﴿مَثَلُ الَّذِينَ أَخَذُوا مِنَ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ العنكبوت/۴۱. واته: نمونه ی ئه وانه ی جگه له خوای گه وره كه سانیکی تر ده كه نه پشتیوانی خوایان، وهك نمونه ی جالجالوکه یه كه وایه كه مالیک بو خوای سازیکات، (به مه رجیک) نابودترین و لاو ازترین مالّ مالّی جالجالوکه یه ئه گهر سه رنجی بدهن و تیّی بگن.

له م ئایه ته دا به دیهینه ره وه والمان ده داتسی ئه وه ی مالّی جالجالوکه دروسته دات مییه که یه نهك نیره، به به لگه ی بونی (تاء التانیث) له سه ر وشه ی (اتَّخَذَتْ). ئه و مالّه مالّیکی لاوازه و لاوازیه که شی ماددی به هرچه نده له رایه لی جالجالوکه رایه لیک دروستکراوه به هیتر له و ناوریشمه ی (کرمی ناوریشم) دروستیده کات.

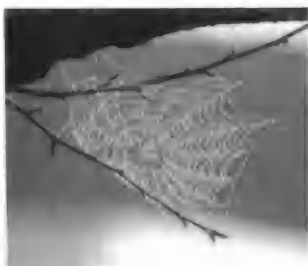

سیفه تی مالّ و لاته ی نیشته جیبوون ئه وه یه خاوه نه که ی له سه رما و گهرما و ئالوگوپی که ش و ئازاری زینده وهره به هیتره کان بپاریزیت، به لام ئه م خه سه له ته له مالّی جالجالوکه دا نییه. لاوازیه کی تر له پوو ی

کۆمه لایه تییه وه، سه لمینراوه مییه ی جالجالوکه له دوا ی زه ماوه ندرکدن له گه ل نیره دا، نیره ده کوژیت و ده رخواردی بیچووه بچوکه کانی ده دات له دوا ی ده رچوونیان له گه راکیان.

ئايەتەكە باس لەو دەكات جالجالۆكە بەدەگمەن مال دروستدەكات،
وہك دەفەر مويت: (كَمَثَلِ الْعَنكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا) چونكە جالجالۆكە
بەدەگمەن مال پيكدییت و وہك مېروویەکی گەپیدە دەمینیته وہ.

بروانە! پاكو بېگەردی بۆ خوای مەزن، لەكاتی كۆچی پېغەمبەری خوا
(ﷺ) لە مەككەوہ بۆ مەدینە، جالجالۆكە دەست لە گەران و گەشتی خۆی
هەلەدەگریت و لە دەرگای ئەشكەوتی (الشور)دا مالی خۆی بۆ پارێزگاری
خۆشەویستی خوا دروستدەكات.

جالجالۆكە هەشت قاچی هەیه، لەشی
دابەش دەكریت بۆ سەر و سنگ و سك.
هەروەها هەشت چاوی هەیه، هیلانەكەى لە
پایەلى ورد پيكدیت (پیشتر باسكراوه) و
ماوهی دروستكردەكەى ۳۰خولەك دەخایەنیت.

دوای ئەوہی جالجالۆكە تۆرەكەى (داوہكەى) بونیاتدەنیت لەژێر
گەلایەكدا خۆی حەشاردەدات، هەركات میش بەر تۆرەكە دەكەویت
بەپایەلى پەيوەست بە جالجالۆكەوہ جولەكەى دەنیریت، لەوكاتەدا
دەمودەست دەگاتە نیچیرەكە بەبى ئەوہی قاچی بەر لانەكەى بكەویت،
دەيكوژیت و بەپەردەیهكى ئاوریشمی دەوری دەدات و بۆ نیوہندى لانەكە
پاپیچی دەكات تاكو شلەكەى لەشی بمژیت و بخوات.

جالجالۆكەى دەرگایى چالێك دروستدەكات و بە پایەلى تایبەتى خۆی
ناوپۆشى دەكات و چاوەپێی نیچیر دەكات، هەركە گوێی لە تەپە و
دەنگی نیچیرەكە بوو دەستبەجێ دەیگاتى، دەیگریت و دەيكوژیت و
دەيكاتە خۆراك.

(۱۷) قه له رهش (الغراب - Crow)

ئه وده مه ی قابیل هابیلی برای شهید دهکات و به دهست ته رمه که یه وه گیرده خوات و نازانیت چی بکات، خوی گه وره بۆ تیگه یاندنی قه له ره شیک ده نیریت. په روه ردگار ده فه رمویت: ﴿فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ، كَيْفَ يُورِي سَوْءَ أَخِيهِ قَالَ يُوتِلْنِيْ اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُوْنَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوْرِي سَوْءَ اَخِيْ فَاصْبَحَ مِنَ النَّادِمِيْنَ﴾ المائده / ۳۱. واته: خوی میهره بان قه له ره شیک نارد و چالیک له زه ویدا هه لکه ند (بۆ قه له ره شیک مرداره وه بوو) تا نیشانی بدات چۆن لاشه ی براکه ی بشاریت وه، (ئه و جا که ئه وه ی دی) وتی: هاوار له من، من نه متوانی وه کو ئه و قه له ره شه بکه م و به قه ده ر ئه وم پینه کرا تا لاشه ی براکه م ئه سپه رده بکه م، ئیتر بۆ هه میشه چوه ریزی په شیمانانه وه.

قه له ره ش بالنده یه کی گه وره ی په شه و له به ر په شیه که ی وه ها ناو نراوه. قه له ره ش لاک و ئاژه له بجوکه کان و هیلکه و میرووه کان ده خوات، له م پوه وه بۆ کشتو کال سوودی هه یه، به لام جوړی تری هه یه به ره مه ی کشتو کالی ویران و خراب ده که ن.

قه له ره ش کارامیه و بینایی تیژه و زیره که و قاچه کانی به هیز و ئاماده ی پویشتنی درێژن. ده نووکی درێژ و به هیزه. هیلانه که ی له به رزایی و ترۆپکی دره خته کاندای بونیات ده نیت. مییه ی

قەلەرەش چۈرەيلىگە دادەنەت و چاۋدېرى دەكات، نېرە خۇراكيان بۆ
 دېنەت، بېچۋى قەلەرەش دېمەنيان ناشيرىنە .
 ۋەك تېبېنى دەكرېت قەلەرەش لەسەر كارەساتەكان كۆدەبنەۋە، جا
 پووداۋ بېت يان مردن، ۋەك ئەۋەى مژدەى (هەۋالى) خراپەيان پېبېت
 دەقىرېنن... دەبېت ئاگاداربېن پىغەمبەر (ﷺ) نەھى لېكرېۋىن لە
 نمونەى ئەو كارانەۋە پەشېن بېن.

(۱۸) پەپوولە (الفراش - Butterfly)

خوای میهرەبان دەفەر مۆیت: ﴿يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ﴾ القارعة/ ۴. واتە: ئەو ڕۆژە خەلکی وەکو پەپوولە ی سەرگەردان پەرش و بلۆدەبنە وە.

پەپوولە ژمارە یەك هێلکە دادەنێت کە کرمۆکە ی لی دەردەچیت و خۆراکی لەسەر گەلای درەخت دەبییت پاشان بە قوناغی قۆزاخە دا تێپەردەبییت و تێیدا دەمینیته وە تا گەشەکردنی تەواو دەبییت و وەك پەپوولە یەکی کامل دیتەدەرە وە... تەمەنی هەندیک پەپوولە لە هەفتە یەك تێپەر ناکات و هەندیکیشیان بۆ ۱۸ مانگ درێژ دەبیته وە. خۆراکی پەپوولە لەسەر گولۆ و گۆل و دەنکە هەلە یە.

ژمارە ی ئەو هێلکانە ی پەپوولە لە هەر جاریکدا دایان دەنێت ۴۵۰-۵۰۰ هێلکە یە، بۆ پارێزگاری لییان بەهۆی ماددە یەکی پایەلیی لکینه رە وە پیکیانە وە دەبەستیت، بە وەش بە ملالۆلار

بلۆنابنە وە. لەدوای دەرچوونی ئەم کرمۆکانە بەهۆی ئەو پایەلانی خۆی دەریان دەدەن خۆیان بە لقوپیۆپی درەختیکی گونجاو وە دەلکێنن

لە پېناو گەشە کردنیدا دەردراوی پایەلای دەردەکات بۆ چىنىنى قۇزاخەكە، ھەموو ئەم کارانەش لە ماوەی ۳-۴ پۆژدا ئەنجام دەدرىن.

لەم ماوەیەدا ھەزاران جار ئەۋ پایەلە بە دەوری خۆیدا دەگىریت، لە ئەنجامدا نزیکەى ۹۰۰-۱۵۰۰ مەتر پایەل بەرھەمدیت، دواى ئەۋەى لەم کارە تەۋا دەبیت بەبى ۋەستان دەست بە کارى خۆگۆرپىن دەکات لە کرمىكى ناو قۇزاخەۋە بۆ مېروویەكى کامل (پەپوولە).

ئەگەر بە وردى تەماشای بالى پەپوولە بکەین ھاوتایى و (تناظر)ىكى پوون دەبینین لە شىۋەکانى و خال ۋ ئەۋ پەنگەى دەپرازینتتەۋە، بە پاستى بالەکانى پەپوولە ۋەك تابلۆیەكى جوان ۋ قەشەنگ خولقيتەراۋن. ھەر بالىکیان کتومت لە بالەكەى تر دەچیت.

(۱۹) فیل (الفیل - Elephant)

خوای گه وره ده فره رمویت: ﴿الَّذِي تَرَكَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ﴾
 الفیل/۱. واته: ئایا نه تبینی (ئهی پیغه مبه ر (ﷺ)) په روه ردگارت چی به
 خاوه ن فیله کان کرد؟!

جگه له نه مه نگ فیل به گه وره ترین ئاژه له شیرده ره کان ده ژمی دریت،
 بویه گه وره ترین ئاژه لی وشکایی (زیندوو) .

به رزیی گه وره ترین جوری فیل ده گاته سی مه تر و نیو (له زه وییه وه تا
 شانه کانی) و کیچی ۸ ته ن و ناوه ندی ته مه نی ۶۰-۷۰ سال ده بیټ. پیستی
 زیره و مووی پیوه نییه. په له کانی فیل لووله کی گه وره ن و وه ک پایه
 وه هان و پییه کانی کورتن و پینج په نجه یان هه یه.

فيل خورتوميكى دريژى ھەيە كە بريتتە لە دريژبۇو ھەي لوت لە گەل
لئوى سەر ھە، بە كاريدە ھىننيت بۆ كۆكردنە ھەي خۆراك و ھەلمزىنى ئاۋ، جا
ئەو ئاۋە بەرە ھەي دەھات ياخود بە مەبەستى خۆ فينكردنە ھە بەرە
لەشى دەپىرژىننيت، ھەروەھا ھەي پى بۆن دەكات و بە ھۆيە ھەست بە
بوونى ئاژەلانى تر دەكات.

دو شيفرەي گەورەي ھەيە و ھەر ئەو ھەش ھۆكارى نەمان و
بنە بېوونيانە، چونكە سەرچاۋەي سەرەكى (عاج)ن. دريژى شيفرەي فيلى
نەفرىقى ۷-۸ پىيە و كىشەكەي ۹ كىلوگرامە. گۆيەكانى فيل ۷ەك پانكە
كاردەكەن بۆ خۆشكردنى ھەي ھەي دەورى لەشى. دەكرىت پىلەي گەرمى
لەشى بە ئەندازەي ۹ پىلەي سەدى بە ھۆي زۆرى مۇلۇلەي خوين لە
لەشيدا دابەزىننيت و بە ھەش گواستە ھەي گەرمى بۆ ھەي دەورەي
ئاسان دەكات.

چاۋەكانى فيل بچوك و دوور لەيەكتەن، بەجۆرىك كە دەتواننيت
بەگۆشەيەكى كراۋە بىيىنيت.

فيلەكان بەگۆمەل دەژىن. بۆ بەدەستەينانى خۆراكى تەواۋ و پىويست
دوور دەپۆن. فيل ۵۰% كىشى خۆي خۆراك دەخوات و ۱۸۰ لىتر ئاۋ لە
پۆژىكدا دەخواتە ھە و بەيەكجار بە خورتومەكەي ۹ لىتر ئاۋ ھەلدەلوشىت.

(٢٠) مه‌یمون (القرد - Monkey)

خوای مه‌زن ده‌فه‌رمویت: ﴿وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ﴾ البقرة/٦٥. واته: "بیگومان زانیوتانه و ئاگادارن چیمان به‌سه‌ر نه‌وانه‌دا هیئا که پۆژانی شه‌ممان ده‌ست درێژیان ده‌کرد و له‌سنوور ده‌رچووویون، (له‌به‌رئه‌وه) پیمان وتن و (پریارماندا) که بینه مه‌یمونی دوورخراوه (له‌په‌حمه‌تی خوا).

پریاربوو جوله‌که‌کانی شاره‌که‌ی قه‌راغ ده‌ریا (ئیلیه)، پۆژانی شه‌ممان بو خواپه‌رستی ته‌رخان بکه‌ن و پاوه‌ماسی نه‌که‌ن، دیاره ماسییه‌کانیش هه‌ستیان به‌وه کردووه، بۆیه له‌و پۆژه‌دا خۆیان نواندووه، جوله‌که‌کانیش پیریان له‌ ته‌گبیر و فیلتیک کرده‌وه، ئه‌ویش به‌وه‌ی له‌ پۆژی هه‌ینیدا داو و تو‌ریان بو بنینه‌وه تا له‌ شه‌مه‌دا تیی بکه‌ن، پۆژی یه‌ك شه‌ممان چی که‌وتۆته داو و تو‌په‌که‌نه‌وه ده‌ریبه‌ینن، ئه‌مه‌ش سه‌رپیچی فه‌رمانه‌که‌ بوو،

بۆیه خوای گه‌وره ئه‌و پریاره‌ی به‌سه‌ردا دان."

مه‌یمونه‌کان دووجۆرن:
مه‌یمونی جیهانی نوێ و مه‌یمونی جیهانی کۆن که له‌ ناوچه‌گه‌رمه‌کاندا ده‌ژین له‌ ئه‌فریقا و هیند و ئاسیا.
مه‌یمونی جیهانی نوێ لوتیکی پان و کونه‌ لوته‌کانیشی

قراوانن.

لە جۆرەكانى مەيمون ۋەك گۆرۈلا ۋ ئورانج ۋ شەمپانزى ۋ جابون. گۆرۈلا لە ئەفرىقاي ئىستوائى دەرى، كېشى قورسە ۋ قەبارەشى گەورەيە ۋ كلكى نىيە. پىگەيشتوويەك لەم ئاۋەلە درېژى دەگاتە دوو مەترونيو ۋ كېشى ۲۲۵ كىلوگرام... ئورانج لانەى خۆى لەسەر درەختى دارستانەكانى ھىلى بەكسانى زەوى لە (بۆرنىو) دروستدەكات. شەمپانزى لە خۇرئاۋاي ئەفرىقا ۋ ئەفرىقاي ئىستوائى دەرى. جامبۇن بچوكتىن جۆرەكانى مەيمونە كە لە خۇرەلانى ئاسيا دەرى.

شەمپانزى بەناويانگىرتىن جۆرەكانى مەيمونە، سەرەپاي ئەۋەى بە درەختەكاندا ھەلدەزنىت ۋ لە لانەيەكى سادەى پىكھاتوو لە گەلا ۋ لى درەختەكاندا دەخەۋىت، بەلام زۆرەى كاتى ژيانى لەسەر زەوى بەرپىدەكات.

مەيمونە گەورەكان بە درەختەكاندا ھەلدەگەپىن تاكو گەلا ۋ بەروبوومەكانيان ۋەك خۇراك بەكاربىتىن. مەيمونى بچوكىش جۇلەى رۆرتەرە، دوو دەست ۋ باسكى درېژى ھەيە بەھۋانەۋە دەجولت ۋ بەنيو درەختەكاندا بارزەدات، كلكىشى ۋەك پەلىكى تر بەكاردەھىتىت. پىلۋى خوارەۋەى مەيمون برژانگى ھەيە كە لە ئاۋەلانى تردا ۋەھا نىيە.

مەيمون خىرا تىدەگات ۋ تواناي لاسايكردنەۋەى ھەيە، ھەستى بىنىن لە مەيموندا بەھىزە ۋ لەپىشەۋەى ھەستەكانى تردايە. لە دوورىيە تۆرەكانەۋە دەبىنىت ۋ دەتوانىت پىگەيشتوويى مېۋەكانى پى جىبابكاتەۋە.

مەيمون ۱-۱۲ جار دەزىت ۋ بېچوۋىشى ۋەك مەۋە لە سكيدا ھەلدەگىت.

(۲۱) شَیْر (القصوره - Lion)

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ﴾ المدثر/ ۵۱. واته: له ده سستی شَیْر هه لَدِین.

(قصوره) به زمانی چه به شی واته شَیْر. له ئه سیوبیا و ده وره به ری هه یه وهك سۆمال و سۆدان و گینیا. شَیْر له ناوچه گژوگیاییه کاندایه مینیتیه وه ژماره یه کی که میشی له هیندی خۆره لاتی خۆرئاواش هه ن. پیغه مبه ر (ﷺ) له فه رمووده یه کدا که ئیمامی بوخاری گیراویه تیه وه ده فه رمویت: (له گول پابکه ن (هه لَبِین) وهك هه لاتنتان له شَیْر). گول ئه وکه سه یه که نه خۆشی گولی (Leprosy) هه بیت.

شَیْر له خیزانی پشیل هه وره کان (Feline) ده ژمیردریت. له شی گه وره یه، درژی له شی شیریکی ته وای پیگه یشتوو له لوتیه وه بو کۆتایی کلکی ۹ پییه واته ۳مه تر. ئه م ئاژه له یال و قژیکی په نگ خۆلی یان په شی هه یه به ده وری گه ردنیدا، په نگه بگاته سکی، به لام ده له شَیْر ئه و یال و قره تاییه تییه ی نییه.

به هوی ئازایه تی و به هیزییه وه شَیْر به "شای دارستان" ناوده بریت. شه وانه شَیْر بو راوکردنی نیچیر

دەردەچىت. ھىندەش بەھىزە دەتوانىت ئاژەلە گەورەكانىش (وہك گامىش و گا) بكوژىت، بەلام تەمبەلە و نايەويت زۆر خۆي ھىلاك بكات، بۆيە بە پاوكردنى مەرپان گویدريژى كىوى قەناعەت دەكات. شىر لە نىچىرى ئاژەلانى دى ناخوات، كە تىرى لە نىچىرەكەي خۆيشى خوارد بەجىئەھىلنىت و ئىتر ناگەرپتەوہ بۆي. شای دارستان لە سەرچەم ئاژەلە دپندە و پاوكەرەكانى تر زياتر لەسەر برسىتى و تىتويىتى ئارامگرى ھەيە. شىر ۱۸ بۆ ۲۰ كاترمىر دەنويىت و پوژانە ۸ كىلۆمەتر پى دەكات، لەكاتى برسىتىدا لەوانەيە ۲۴ كىلۆمەتر بەدووى نىچىردا بپوات و بگەرپت. ھەر پەوہ شىرىك ناوچەيەكى تايبەتى ھەيە و بەبۆنەكەي جىادەكرىتەوہ كە بەناوچە ديارىكراوہكەيدا بلاويدەكاتەوہ و بۆ دوورىيى نزيكەي ۶۰-۷۰ كىلۆمەتر بلاودەبىتەوہ، بەتايبەت ئەگەر نىچىر دەگمەن بوو.

(۲۲) ئەسپى (القمل - Lice)

خوای گەورە دەفەر مۆیت: ﴿فَازْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالْدَّمَ ۚ آيَاتٍ مُّفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكَبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ﴾ (الأعراف/۱۲۳).
واتە: ئیمەش بەلای لافا و کوللە و ئەسپى و بۆق و خوینمان بۆ نارەن (بەدەست ھەریەکتیک لەو بەلایانەو ھاوێیەك دەتلانەو ە گیریان دەخوارد) کەچی ھەر خۆیان بە زل و گەورە دەزانى، تا بلێى نەتەوێەکی تاوانبار و تاوانکار بوون.

ئەسپى لە مشەخۆرە تایبەتمەندەکانە، واتە ھەموو ئاژەل یان مەروۇقیك ەك یەك توش دەکەن. تەنانەت تایبەتمەندى جیگایشى ھەیە، ئەسپى سەر ەك ئەسپى دامىنى سك نییە.

ئەم زیندەوەرە لە مشەخۆرە ھەمیشەییەکانە (سوڤى ژیاىى بە ھۆکارى ژینگەیی یان کاتى ناوہستتیت)... کوێرە و پێیەکانى چرنوكدارن. ئەسپى شیردەرەکان یەك چرنوکی ھەیە و سەرى بچوکه و دەمیكى ئاشکرای ھەیە و لە جوۆرى مژرەرە، ئەم زیندەوەرە ھۆکارى كەم خوینی دەبێت (ئەگەر توشبوونەكە بە توندی بوو).

ئەسپى بالەندە دوو چرنوکی بچوك و سەریكى گەورەیان ھەیە و کورتتریشن. ھەردوو جوۆرەكە ھەر پێست خراپ و بریندار دەکەن.

ههزاران جۆر ئه‌سپێ هه‌یه و هه‌ندیك جۆریان نه‌خۆشی (وهك ريككتسيا و بوريليا) بۆ مړوڤ و ئاژەلان ده‌گويژنه‌وه. ئه‌سپێ خوينی ئاژەلان ده‌مژیت و بۆ هیلکه‌دانان پيست كونده‌كات. هه‌ندیك جۆری ئه‌سپێ مشه‌خۆریان له‌سه‌ر كۆنه‌ندامی هه‌ناسه‌دانه‌هه‌ر له‌ لوته‌وه تا سيبه‌كان.

ئهم مشه‌خۆره له‌ ژینگه‌ی جیاوازا ده‌ژی، هه‌ندیکیان له‌ خۆل و خاكدا له‌نیو گژوگیا و گه‌لا وه‌ریوه‌كاندا، هه‌ندیکیشیان له‌ ئاودا، جۆریکی دیکه‌ش هه‌ن له‌سه‌ر له‌شی ئاژەلانی تر ده‌ژین.

باشترین چاره‌سه‌ری ئه‌سپێی سه‌ری مړوڤ كه‌ دیسانه‌وه له‌ پینمايه‌كانی پیغه‌مبه‌ری خوايه‌ لا‌بردن‌ی مووی سه‌ره.

خوای گه‌وره‌ مۆله‌تی به‌و كه‌سانه‌ داوه كه‌ ئازاری سه‌ریان هه‌یه وه‌ك ئه‌وه‌ی به‌هۆی ئه‌سپێوه‌ بیت، به‌ لا‌بردن‌ی مووی سه‌ریان له‌ هه‌ج و عومره‌دا. وه‌ك ده‌فه‌رمویت: ﴿وَاتِمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ

الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ، فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ، فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَنَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعًا إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلَهُ، حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿البقرة/۱۹۶.

(۲۳) سەگ (الكلب - Dog)

خوای گەورە دەفەر مۆیت: ﴿وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَنُكْنِتَهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوْنَهُ فَكَلَّمْنَا كَمَا كَلَّمَكَ لَكَلْبٍ إِن تَحْمِلُ عَلَيْهِ يَلْهَثَ أَوْ تَتَرُكُهُ يَلْهَثَ ذَلِكَ مِثْلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ الأعراف/ ۱۷۶. واتە: خۆ ئەگەر بمانویستایە بەو ھۆکارانە بەر زمان دەکردەو، بەلام ئەو خۆی چەسپان بە زەویەو (دەستی کرد بە دنیا پەرسی و) شوینی ئاژە زووێ کانی کەوت. نمونە (ئەو جۆرە کەسانە) وەکو سەگ وایە ئەگەر دەری بکەیت و بپاھەش خەیتی ھەناسە بپرکێت، یا وازی لێبێنیت ھەر لە ھەناسە پرکی ناگەوێت، ئەمە نمونە (ئەو کەسانە) کە ئایەتە کانی ئیمە بە درۆ دەخەنەو، ئەم جۆرە بەسەرھاتانە بگێرەرەو بەلکو (داچڵە کێن و) بیربکەنەو.

دەم دەرھێنان و شورپوونەوێ
زمانی سەگ ئاسایی و تەندروستی،
چونکە بەو کارە پارێزگاری لێ
پێکخستنی پلەی گەرمی لەشی و
پەستان دەکات، ھەماندینیش ھەر
لە پێی زمانیەو پوودەدات و بەو ش
بەدەستھێنانی فێنکی و فێنکبوونەو

بە دىدەيت.

پەيۋەستىيەك لە نىۋان ھەستى بۆنكردن و ھەستى چەشتندا ھەيە،
لە بەرئە ۋە زمانى بە دياردەخات بە ھۆي چلئىسى و بۆنكردنى نىچىرەكە يە ۋە.
بىنراۋە سەگ بە ھۆي ھەستى بۆنكردنە ۋە ترشە ناۋەككىيەكانى ئارەقى
شۈيئەۋارى پىيەكانى ئەۋەي بە دوايدا دەگەپىت دەگرىت و بەۋپەپرى
ۋە دىيە ۋە شىدەكاتە ۋە.

پىنمايى پىغەمبەر (ﷺ) ھەيە بۆنەۋەي كاتىك سەگ دەمى لە دەفرىك
ۋەردەدات ھەوت جاران بە ئاۋ بىشۋرىت و جارى ھەشتەمىش بە خۆل بىت،
چۈنكە سەگ لە خۆگىرىكى گەۋرەي ئايرۇس و مشەخۆرەكانە. ئەو
زىندەۋەرە ۋەردانەش لە لىكەكەيدان (ۋەك مەيمونەكان)، پىسۋچەپەلى و
مىكروپى نۆرى پىۋەدەلكىت و دەگرىت چۈنكە مردوۋ و پىسى دەخوات،
باسكردنى خۆل و گلىش لەلايەن پىغەمبەرى خوداۋە (ﷺ) بە مەبەستى
پاكزكردنە ۋە (تەقىم) يە.

سەگ شەۋىلگەي درىژ و كەلبەي تىژى ھەيە بۆ پەرتكردنى گوشت و ۴۲
دەدائىشى ھەيە. لەشى بە ھىزە و پىيەكانى درىژن و ئامادەي پۆيشتنى
خىران. ئەم ئاژەلە ھەستى بۆنكردنى بە ھىزە، ھەربۆيە بە كاردەھىنرىت بۆ
پاۋ و ئاشكراكردن و دۆزىنەۋەي ماددە ھۆشبەرەكان. گوشەي بىنىنى
تەسكە بە جۆرىك كە دەتوانىت لەدوۋرە ۋە بىنىت، ناتوانىت پەنگەكان
لەيەكتر جىابكاتە ۋە چۈنكە پەنگ كۆپرى ھەيە. ھەستى بىستى لاي سەگ
دەگاتە لەرەلەرى ۷۰ ھەزار بۆ ۱۰۰ ھەزار (مروۋ لەرەلەرى نىۋان ۲۰ تا
۲۰ ھەزار ھىرتىز دەبىستىت). خەلك سەگ بۆ پاس كردنى مال و
مەرومالاتيان لە دز و گورگ پادەگرن.

پتویسته سه رنجی نه و خاله بده دین که ته نها پراوی سه گی پراهنراو
 حه لاله. ﴿يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ
 الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ
 عَلَيْهِ وَانْقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ العانده / ۴. واته: پرسپارتان لیده که ن
 چی حه لاله بزیان؟ پییان بلئ: هه رچی خوراکی چاک و پاکه بۆتان حه لاله،
 نه وهش که بالنده و تانجی شکاری بۆتان پراوده که ن و فیرتان کردوون، ده
 بخۆن له وهی که بۆتان ده گرن و ناوی خوای لی بینن کاتیک که به ره لای
 ده که ن، و کاتیک که لی ده خۆن، هه ره خوایش بترسن و پاریزکارین (نه ی
 پراوچییه کان)، به راستی خوا به خیرایی لیپرسینه وه نه نجام ده دات.

(۲۴) هه‌نگ (النحل - Bees)

خوای گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ﴿٦٨﴾ ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَنُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ

يَنْفَكُرُونَ﴾ النحل/ ۶۸-۶۹. واته: په‌روه‌ردگاری تو (نه‌ی مړوډ) نیکا و نیلهامی کردوه بو هه‌نگ که جیگا بو خوی له کون و که‌لینی جیاکاندا سازیکات، هه‌روه‌ها له که‌له‌به‌ری دره‌خته‌کان و له‌و شوینانه‌ش که مړوډ بوی ناماده ده‌کات... پاشان (فی‌رمان کردوه که) له هه‌موو به‌روبوم و (شیلای گولان و شتی به‌سوود) بضوات، پی‌مان راگه‌یاندوه، نه‌و نه‌خشانه‌ی که په‌روه‌ردگارت بوی کی‌شاوی به‌ملکه‌چییه‌وه نه‌نجامی بده، جا له‌ناو سکی نه‌و هه‌نگانه‌وه شله‌یه‌کی په‌نگ جیاواز دیته ده‌روه که شیفایه بو (زور نه‌خو‌شی) خه‌لکی. به‌پاستی تا له‌مه‌شدا به‌لکه و نیشانه‌ی به‌هیز هه‌یه بو که‌سانیک که بیرکه‌نه‌وه.

بروانه‌نایه‌ته‌که که له‌باره‌ی شوینگه‌ی هه‌نگه‌وه ده‌دویت: شاخ و دره‌خت و نه‌و جیگایانه‌ی مړوډ خوی بوی سازده‌کات... پاشان ده‌فه‌رمویت (ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ)، هه‌نگ نه‌و سیفه‌ته‌ی له‌سه‌رجه‌م می‌روه‌کانی تر جیاوازه به‌وه‌ی له هه‌موو به‌روبومه‌کان ده‌خوات (ترش و شیرین) نه‌ک ته‌نها یه‌ک جور به‌روبوم. هه‌موو نه‌وه‌شی بو به‌ره‌مه‌یتانی هه‌نگوینی هه‌رینه.

(فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ) گوتاره‌که لی‌رده‌دا ناراسته‌ی می‌یه‌کانه نه‌ویش

هەنگە ئیشکەرەکان بەو سیفەتە ی ئەوان گولاو کۆدە کەنەو و هەنگوین دروستدە کەن.

سەلمینراوە کە پێگایەکی دیاریکراو هەیە سەرچەم ئیشکەرەکانی پێدا دەپۆن، ئەویش ئەو هەیە کە پێیدەگوتریت (سُبُل رَيْك). تەنانەت سەمایەکی تاییبەتی هەنگەکان هەیە بۆ لێک تێگەشتنیا (جا لەبارە ی بوونی شوینی گونجاو بیت یان بوونی ئەگەری مەترسی).

(ئایا دەزانیت یەك کیلوگرام هەنگوین پێویستی بە هەول و کۆششی ۱۵ هەزار کاترەمیری کاری یە کبینە ی هەنگ هەیە (واتە سالیك و پینج مانگ)؟ بۆ ئەوەش دووری ۲۲۵ کیلۆمەتر دەبریت لەو ئەخشیە ی خوا بۆی کێشاو، بەلام ئەم کۆششە کۆمەلگای هەنگ بە هاوکاری و بەبێ ماندوبوون پێکەو و پێی هەلەستن. بۆیە خۆی گەورە و شە ی (دُللَا) بە کار دینیت،

واتە فەرمانپێکراو و پامکراو بۆ ئەم مەوقە ی پێزما ن لێگرتوو، تۆیش (ئە ی هەنگ!) شەرابێکی ڕەنگ و جۆر جیاوازی بۆ دروستبکە.

هەنگ ۷۰۰ ڕەگەزی هەیە کە ۲۰ هەزار جۆر دەگرێتەو.

دریژی گەورەترین جۆری هەنگ ۴ سانتیمەترە و بچوکتزینیشیان ۲ ملی مەترە، تێکرای دریژی هەنگی بەرەمەهینی هەنگوین ۲ سانتیمەترە.

هەنگ میروویەکی بالدارە و لە کۆمەل و پورەدا دەژی و تەنیا دایکێکی هەیە ئەویش شارژە کە دوو سال یان سێ سال دەمێنێتەو و هەزاران هێلکە (گەرا) لە نێو خانە مۆمیەکاندا دادەنێت کە ئیشکەرەکان

دروستىدەكەن. ژمارەيەكى كەم نۆرە ھەن كە شازن بەر لە دانانى ھىلكە دەپپىتئىت و پاشان دەمرىت.

لە گەراكانەۋە كرمۇكەي بچوك دەردەچىن و ھەنگە ئىشكەرەكان چاۋدېرىيان دەكەن و خۆراكىيان پىدەدەن تا گەرە دەبن. ھەنگە چىزۋى ھەيە كە بۇ بەرگىرىكردن لە خانەكەي (پورەكەي) بەكارىدېتئىت. ئەندامى پىۋەدان لە چىزۋ و دەردراۋىك پىكدىت كە لە كۆتايى سكى ھەنگەكەدايە و لەكاتى ھىرشكردن بۇ سەر ھەر بوۋنەۋەرىكى ھىرش بۆكرادا پىۋەدەدات و ژارىكىشى لەگەلدايە كە پزىنىكى تايىبەت دەرىدەدات. ئەم زىندەۋەرە دەتوانىت تىشكى سەرۋەنەۋشەيى بېينىت كە مۇۋ تۈاناي بېينى نىيە.

ھەنگۈين زۆر جۆرى ھەيە و بەپىي ئەۋ ناۋچەيەي لىي كۆدەكرىتەۋە و ۋەرزى كۆكردنەۋەكە دەگۆرپىت، باشتىن جۆرى ئەۋەيە كە لە بەھاردا كۆدەكرىتەۋە. ھەنگۈين پىكدىت لە ۲۰٪ ئاۋ و ۷۹،۵٪ كاربۆھىدرات و ۰،۰۴٪ ڧىتامىن B2 و ۰،۴٪ ترشى سترىك و كالىسىۋم و مس.

سوۋدە تەندروستىيەكانى ھەنگۈين ئىجگار زۆن، كەمىك لەۋانە: چالاككارە، ئارەزۋى خواردن زىاد دەكات، چارەسەرە بۇ نەخۋشى جگەر و يارمەتى لابرەن و نەھىشتىن ژار دەدات. ھەنگۈين بۇ چارەسەرى سوتاۋى و قلىشېردنەكان بەكارىدېت و نەرمكارى پىستە و لە قلىشان دەپپارىزىت. ئەمانە و چەندىن و چەندىن سوۋدى تەندروستى تر.

بۇ زانىنى بەھا و سوۋدى گەرەي تەندروستى ھەنگۈين ھىندە بەسە كە خۋاي گەرە دەربارەي دەفەرمۇيت: ﴿فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ﴾.

(۲۵) میرووله (النمل - Ants)

خوای گه وره ده فهرمویت: ﴿حَتَّىٰ إِذَا اتَوْا عَلَىٰ وَادٍ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَأْكُلُهَا

النَّمْلُ أَدْخُلُوا مَسَكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾

النمل/۱۸. واته: هه تا گه یشتنه دۆلی میرووله، میرووله میچکه یه ک (هاواری کرد و) وتی: نه های میرووله یه بچنه مال و کون و که له به ره کانتانه وه نه وه کو سوله یمان و سه ربارانی پیشیلتان بکن و هه ستان پینه کهن.

نایه ته که ده فهرمویت میرووله له دۆله کانداه دژی، ده فهرمویت:

میرووله که (النملة) (که نامارهی به بۆ زورینه ی ره گه زی میرووله که

مییه کانن، نیشکهرن و ده نکۆله کان کۆده که نه وه)، گوتویه تی: برۆنه

ژووره وه بۆ شوین و مه نزلگه کانتان تا کو نه مرن به تیکشکان (واته

نه شکین) له ژیر پیی سوله یمان پیغه مبه ر (سه لامی خوای لیبت) و

سه ربارزه کانیدا. نه م گوتیه ی به نه ده به وه ده لیت و بیانوویمان بۆ

دینیتیه وه: ﴿وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ واته ره عیه تیکی گویرایه ل بۆ سه روک و

حاکمه که ی.

رایه ک هه یه ده لیت ده سه واژه ی (لَا يَحْطِمَنَّكُمْ) لیره دا به لگه یه له سه ر

سروشتی جومگه یی له شی میرووله (Arthropods) که پیوستی به

تیکشکان (تحطیم) هه یه، چونکه جه سته ی دهره کی له ماده یه کی ره قی

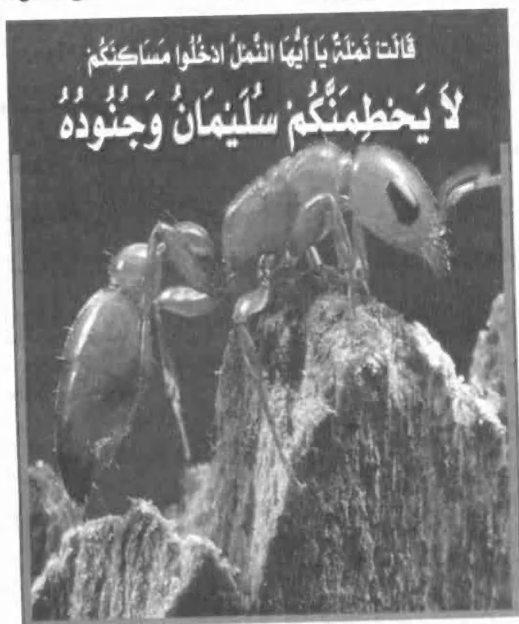
وه ک شووشه پیکهاتووه که پییده لئین (کیتین - Chitin) ... نه م ماده یه

له پیکهاتنیدا هاوشیوه ی ماده ی پیکهاته ی شاخی نازده لان و سم و

نېنۆكە. ھەر ھە ئاشكرا كراوھ چاوى مېروولە سىروشتىكى كرىستالى ھەيە
 ۋەك شووشە بە ئاسانى ناشكىت، بەلكو پىيوستى بە تىكشكاندن ھەيە.
 لە ھاویندا شەو و پوژ مېروولە كاردەكەن بۆ كۆكردنە ۋەى بەرھەم و
 دانە ۋىلە و پىداۋىستى خۆيان و بۆ ۋەرزى زستان خەزنى دەكەن... ھىچكام
 لە ۋەنكۆلە گەنم و جۆ و بەر ۋوبوومانەى كۆيدەكەنە ۋە لە لانهكە ياندا گەشە
 ناكەن، چونكە دەنكۆلە كان دەكەن بە دوو لە تەۋە، ئەگەر ۋە ھا نەكەن قەد
 ۋ پەگى ئەو تۆۋ دەنكۆلە گەۋرە دەبن و مال و لانهكە يان خاپور و ويران
 دەكەن.

ئەگەر مېروولە ھەستى بە شىدار بوونى دەنكۆلە گەنمەكان كرد،

دەيانباتە دەرەۋە و لەبەر
 ھەتاۋدا ھەليان دەخات
 بۆئە ۋەى وشك بېنە ۋە.
 مېروولە تاكە زىندە ۋەرە
 بتوانىت لە كىشى خۆى
 زياتر ھەلبىگىت.

(۲۶) په‌پوو (الهدهد - Hoopoe)

خوای گه‌وره له‌سه‌ر زمانی سوله‌یمان پیغه‌مبه‌ر (سه‌لامی خوای لیبیت) ده‌فه‌رمویت: ﴿وَتَقَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهَدَّ هَذَا أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ﴾ النمل/۲۰. واته: (سوله‌یمان) که‌وته به‌سه‌ر کردنه‌وه‌ی ده‌سته‌و تاقمی بالنده‌کان و وتی: ئه‌وه بۆ من په‌پوو نابینم، یاخود لی‌ره نییه و خۆی دزیوه‌ته‌وه؟

په‌پوو که‌پایه‌وه، خوای گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطْتُ بِمَا لَمْ نَحُطْ بِهِ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بَنِيَّ يَمِينٍ﴾ النمل/۲۲. واته:

(سوله‌یمان) زۆر چاوه‌رپێ نه‌کرد،

(په‌پوو په‌یدا بوو، یه‌کسه‌ر هات و

نیشته‌وه و) وتی: ئه‌وه‌ی من پیم

زانیوه تۆ پی‌ت نه‌زانیوه، من له

(ولا‌تی) سه‌به‌ئه‌وه هه‌والیکی راست

و دروستم بۆ هیناویت!!

عبدالله‌ی کو‌ری عه‌باس

گو‌تویه‌تی که (په‌پوو) له‌نیۆ زه‌ویدا

ده‌بینی‌ت... له‌ ئایه‌ته‌که‌شدا

ده‌بینین په‌پووه‌که له‌ شامه‌وه بۆ

یه‌مه‌ن سه‌فه‌ری کردووه به‌نیۆ

بیابانی حجازدا تاده‌گاته به‌نداوی

مەئرەب لە ولاتى سەبەئدا. ئەم بالەندەيە باشتەين پېنمايکارە بۆ گەپان بەدوای ئاوی شیرين لە بیابان و زەویيە وشک و چۆلەکاندا.

(پەپوو) لە بالەندە ناسراوہکانە بە جوانییەکەى، درێژى نزیکەى ۳۰ سانتیمەترە و دەنوکیشى ۵ سانتیمەتر. کلاویکى ھەيە لە سەرەوہ پەشە. پەنگى پەپوو قاوہییەکی سورباوہ و پەپى بالەکان ھیلداری سپی و پەشن، کلکی پەشە و تەختەکەى سپییە.

ئەم بالەندەيە مێروو و کرمى زەوى دەخوات و لانەکەى لە جیگای جیاواز لە کەلینی بەرد و قەدى درەختەکاندا بونیات دەنیت، بیناییەکی تیزى ھەيە

و خیرا دەفپیت... ناسراوہ بەوہى زۆتر ترسنۆکە و ھەرکە ھەستى بە مەترسى کرد خۆى بە زەویدا دەکیشیت و ھەک مردوو خۆى پيشان دەدات تاکو مەترسییەکە نامینیت.

Bo Sharee77

سەرچاوه كان

۱. ته فسىرى ئاسان، بورهان محمد أمين
۲. موسوعة الإعجاز العلمي في القرآن الكريم، عبدالرحيم الماردينى
۳. الإعجاز العلمي في القرآن الكريم، محمد سامي محمد علي.
۴. حقائق العلم الحديث (۱-۱۰)، عبدالرحمن العصافى.
۵. الإعجاز العلمي في القرآن، السيد الجميلى.
۶. موسوعة الإعجاز القرآنى في العلوم و الطب و الفلك، د.نادية طيارة.
۷. مجلة الإعجاز العلمي، عدد (۳، ۴)
۸. الحيوانات في القرآن الكريم،